

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/20494> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Hoeven, Regina van der

Title: Het succes van een kwaliteitskrant : de ontstaansgeschiedenis van NRC Handelsblad

Issue Date: 2012-11-01

Noten

Woord vooraf

- 1 Inventarisatie van het archief van *NRC Handelsblad*, d.d. 2 oktober 1998.
- 2 A. Stempels e.a., *Kijk in een jarige krant*. *NRC* 125, Rotterdam 1969, p. 5.

Inleiding

- 1 Archieven *NRC Handelsblad*. Brief van A.A.M. van Roosmalen aan Pluygers en Spoor, d.d. 6 oktober 1980.
- 2 Zie bijvoorbeeld M.L. Snijders en J.R. Soetenhorst, *De krant in het nauw*, 1972; *Pers-koncentratie*, SUN, 1972; J.J. van Cuilenburg, *Lezer, krant en politiek. Een empirische studie naar Nederlandse dagbladen en hun lezers*. Vrije Universiteit Amsterdam, 1977.
- 3 *De Groene Amsterdammer*, 4 juli 1964.
- 4 *Vrij Nederland*, 29 mei 1971.
- 5 Interview Van Mierlo.
- 6 *De Journalist*, 19e jrg., nr. 4, 26 februari 1968, 'Kwaliteitskrant cultuurbezit'; nr. 7, 8 april 1968, 'Kwaliteitskrant in Nederland is door fusie bereikbaar'; nr. 9, 6 mei 1968, 'Voor kwaliteit is meer nodig dan fusie alleen'; nr. 16, 30 september 1968, 'Bedrijfsvoering en redactioneel beleid'; nr. 17, 14 oktober 1968, 'De imaginaire kwaliteitskrant' en 1e jrg. nr. 2, 1 februari 1969 'Hoofdredacteur Stempels over de *Nieuwe Rotterdamse Courant*'.
- 7 James Kennedy, *Nieuw Babylon in aanbouw. Nederland in de jaren zestig*. Amsterdam, 1995. Zie p. 128, 149 en 120-121 en 147.
- 8 Volgens Kennedy, 1995, p. 135, hadden veel gezagsdragers sympathie voor Provo – hoewel hij een enquête (p. 159) aanhaalt waaruit het tegendeel blijkt.
- 9 C.J.M. Schuyt en E.M.R. Taverne, 1950. *Welvaart in zwart-wit*. Den Haag: Sdu, 2000, p. 382.
- 10 Interview Blokker.
- 11 Archief Sampiemon. Brief van E.G. Lachman aan Sampiemon, d.d. 30 september 1998.

1 Twee kranten, twee paleizen. Over de voorgangers van NRC Handelsblad

- 1 R. van der Meulen, *De Courant. Geschiedkundig en vergelijkend overzicht der nieuwsbladen van alle landen*. Leiden: A.W. Sijthoff, 1885, p.131-132.
- 2 L.J. Plemp van Duiveland, *Journalistiek in Nederland*. Den Haag: Leopold, 1924, p.19.
- 3 H.J. Scheffer, *In vorm gegoten. Het Rotterdamsch Nieuwsblad in de negentiende eeuw*. Leiden, 1960, p. 208.
- 4 Johannes Kuyper, *'L'Etablissement'/Dagbladpaleis Nieuwe Rotterdamsche Courant*. Nijgh uitgevers, 1876.
- 5 G. Vissering, 'Levensbericht van Eduard Cuypers', in: *Jaarboek van de Nederlandse Maatschappij der Letterkunde*, 1928.
- 6 Brief van H. van Riel in maart 1963 aan Sydney van den Bergh. Geciteerd in: Jouke Mulder, *Sydney van den Bergh, een liberaal*, 1975, p. 105.
- 7 Geciteerd in: K.-J. Dijkstra, 'Verborgten verhoudingen. Relaties tussen de liberale politiek en journalistiek ten tijde van de verzuiling', in: *Jaarboek Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen 1998*, p. 258-276, p. 261.
- 8 Geciteerd in: Piet Hagen, *Journalisten in Nederland. Een persgeschiedenis in portretten 1850-2000*. Arbeiderspers, 2002, p. 269.
- 9 L.J. Plemp van Duiveland, *Journalistiek in Nederland*. Den Haag: Leopold, 1924, p. 21.
- 10 *Nationale Rotterdamsche Courant*, 28 juli 1945.
- 11 Commissarissen Bos, Van Biema en Six. Archiven *NRC Handelsblad*. Notulen Raad van Commissarissen *Algemeen Handelsblad* n.v., 28 januari 1950.
- 12 Archiven *NRC Handelsblad*. Samenvatting van een bespreking van de hoofdredactie met de chefs van de redactie-afdelingen op 11 december 1961.
- 13 Archiven *NRC Handelsblad*. Brief aan de heer M. van Rijswijk, d.d. 22 april 1952. Kladversie met aantekeningen van vermoedelijk Rooij.
- 14 *Kijk in een jarige krant*, 1969, p. 24.
- 15 Archiven *NRC Handelsblad*. Lezersonderzoek in opdracht van NDU, mei 1965.
- 16 Archiven *NRC Handelsblad*. Onderzoek NDU in eigen abonnementenadministratie, oktober-november 1964.
- 17 Rijksmonument nummer 518327.
- 18 Commissaris G.S. de Clercq. Archiven *NRC Handelsblad*. RvC AH, 8 maart 1935. Idem RvC AH, 7 november 1952.
- 19 Beide eerder dan *De Telegraaf*. Zie Mariëtte Wolf, *Het Geheim van De Telegraaf. Geschiedenis van een krant*. Boom, 2009, p. 89 en 95.
- 20 Archiven *NRC Handelsblad*. Memorandum van Von Balluseck, d.d. 20 september 1936.
- 21 Jules van der Wielen, in: *De krant komt altijd vol. NRC Handelsblad 1970-1995*. Uitgave *NRC Handelsblad*, p. 126.
- 22 Archiven *NRC Handelsblad*. Redactiebespreking AH, 19 maart 1962.
- 23 Archiven *NRC Handelsblad*. Notulen redactievergadering AH, 27 augustus 1954 (Americain Hotel). De in de notulen gebruikte afkortingen zijn hier voluit geschreven.
- 24 Jan Blokker, 'Het Grace Kelly-dilemma', in: *de Volkskrant*, zaterdag 15 april 1989.
- 25 Archiven *NRC Handelsblad*. 'Verslag groepsdiscussie dagbladen *Alg. Handelsblad*, *Parool* en *Telegraaf*', NIPO, 23 februari 1961, p. 2.
- 26 Archiven *NRC Handelsblad*. Memorandum van Von Balluseck, d.d. 20 september 1936.

- 27 Archieven *NRC Handelsblad*. Samenvatting van een bespreking van de hoofdredactie met de chefs van de redactie-afdelingen op 11 december 1961.
- 28 Interview Pluygers; archieven *NRC Handelsblad*. Notulen Raad van Commissarissen *NRC N.V.*, 15 januari 1954.
- 29 Archieven *NRC Handelsblad*. Nota Rooij, 'De plaats van de N.R.C. in de Nederlandsche pers'.
- 30 Archieven *NRC Handelsblad*. Memorandum ten behoeve van de redactievergadering, d.d. 3 september 1958.
- 31 Piet Bakker, geciteerd in: Frank van Vree, *De Nederlandse pers en Duitsland. Een studie over de vorming van de publieke opinie, 1930-1939*. Historische Uitgeverij Groningen, 1989, p. 119.
Leidse kak kon G.G. van der Hoeven genoemd worden aangezien hij in Leiden zowel het gymnasium had doorlopen als rechten had gestudeerd. De familie Van der Hoeven was echter een oud Rotterdams geslacht.
- 32 Archieven *NRC Handelsblad*. RvC AH, 5 mei 1937.
- 33 Archieven *NRC Handelsblad*. Lezersonderzoek in opdracht van de NDU, mei 1965.
- 34 Idem. Het gaat hier om gezinshoofden.
- 35 Archieven *NRC Handelsblad*. Thompson-rapport april 1969, bijlage 3, Verspreiding landelijke dagbladen per Cebu-co-gebied; Lezersonderzoek Nederlandse Stichting voor Statistiek, mei 1965.
- 36 Interview Heldring.
- 37 K. Baschwitz, *De krant door alle tijden*. Amsterdam: Keesing, 1938, p. 230. 2e druk 1949.
- 38 Kuyper, 1876, p. 6.
- 39 Interview Sampiemon.
- 40 Geciteerd in: Van Vree, 1989, p. 118.
- 41 Interview Spoor.
- 42 Archieven *NRC Handelsblad*. RvC AH, 28 juni 1922.
- 43 Archieven *NRC Handelsblad*. RvC AH, 18 maart 1936.
- 44 Archieven *NRC Handelsblad*. RvC AH, 11 mei 1936.
- 45 Archieven *NRC Handelsblad*. RvC AH, 6 oktober 1936. Zie ook 13 november 1936.
- 46 Commissarissen mochten nu statutair ook 'raad en advies aan de hoofdredactie' geven (art. 13.2). Ook wat betreft de redactionele inhoud. Zie RvC NRC, 22 november 1935. Desondanks komt in de notulen van de vergaderingen van de Raad van Commissarissen het redactionele beleid nagenoeg nooit ter sprake.
- 47 Archieven *NRC Handelsblad*. RvC NRC, 10 september 1949.
- 48 Archieven *NRC Handelsblad*. Notulenboek 17 november 1952 - 17 april 1956, p. 15.
- 49 Archieven *NRC Handelsblad*. RvC AH, 24 januari 1962.
- 50 Archieven *NRC Handelsblad*. Nota financieel directeur *NRC F. Baas*, 'Geschiedenis der Nieuwe Rotterdamse Courant N.V.', 1951.
- 51 D.J. Cannegieter, 'De Nieuwe Rotterdamsche Courant tijdens de Duitse bezetting, 1940-1945', in: *Spiegel Historiael*, februari 1980, p. 115-119, p. 119.
- 52 Gerard Mulder en Paul Koedijk, *Lees die krant! Geschiedenis van het naoorlogse Pa-rool, 1945-1970*. Amsterdam: Meulenhoff, 1996, p. 449.

2 Een paringsdans van vijftig jaar. De totstandkoming van de NDU

- 1 *De Journalist*, 30 juni 1964.
- 2 Frank van Vree, *De Nederlandse pers en Duitsland. Een studie over de vorming van de publieke opinie, 1930-1939*. Historische Uitgeverij Groningen, 1989, p. 118; Paul T. van de Laar, *Twee heren vinden elkaar: de fusie van de NRC en het Algemeen Handelsblad bedrijfseconomisch bekeken*, Rotterdam 1989, p. 27.
- 3 Van Vree baseert zich op een interview van Leo Kleyn met oud-hoofddirecteur van de NRC M. Rooij in *Trouw*, 2 oktober 1971. Volgens Rooij was besloten dat de toenmalige hoofddirecteur van de NRC, mr. G.G. van der Hoeven, de scepter over de nieuwe krant zou gaan zwaaien, maar ging de fusie niet door omdat 'de Amsterdammers' ertegen in verweer kwamen. Dit fusieplan uit 1922 wordt nergens anders vermeld. Niet in de notulen van de Raad van Commissarissen van het *Handelsblad*, waarin alle gelijksoortige plannen en transacties wel vermeld worden; niet in die van de NRC. Ook de chroniqueur van het *Handelsblad*, oud-adjunct-hoofddirecteur Visser, vermeldt er niets over in zijn *Spiegel*. In de archieven is er ook geen documentatie over te vinden. De hoofdrolspelers van de fusiepoging in 1935, Nijgh en Heldring, waren in 1922 al directeur – en zij verwijzen in hun correspondentie niet naar 1922, terwijl Nijgh in een brief van 24 juni 1935 wel naar het fusieplan uit 1914 verwijst. De conclusie kan niet anders zijn dan dat Rooij zich vergiste in het jaartal en eigenlijk de fusiepoging van 1914 bedoelde. Deze vergissing is vervolgens overgenomen door Van Vree en Van de Laar – hoewel de laatste de kroniek van Visser als bron opgeeft, waarin de fusiepoging van 1922 echter in het geheel niet voorkomt.
- 4 Archieven NRC *Handelsblad*. Akte van oprichting n.v. De Dagblad-Unie en correspondentie.
- 5 Archieven NRC *Handelsblad*. RvC NRC, 30 maart 1914.
- 6 RvC NRC, 20 februari 1914.
- 7 Visser, *De papieren spiegel*, p. 341; archieven NRC *Handelsblad*. RvC AH, 8 juni 1915 en 12 oktober 1915.
- 8 Archieven NRC *Handelsblad*. Conceptbrief aan bankiers, d.d. 15 oktober 1926; brief Nijgh aan Heldring, d.d. 15 oktober 1926. Beide partijen hoopten op die manier 'een gemeene concurrent kwijt te raken'.
- 9 Archieven NRC *Handelsblad*. Brief A.G. Boissevain, d.d. 29 maart 1929, aan de commissarissen van het *Handelsblad*.
- 10 Mariëtte Wolf, *Het Geheim van De Telegraaf. Geschiedenis van een krant*. Boom, 2009, p. 209 en p. 214.
- 11 Archieven NRC *Handelsblad*. Brief en nota's van waarschijnlijk Heldring aan commissaris Ch.E.H. Boissevain.
- 12 Archieven NRC *Handelsblad*. Nota van D.J. von Balluseck.
- 13 RvC AH, 11 mei 1936; Visser, *De papieren spiegel*, p. 406.
- 14 RvC NRC, 4 mei 1934.
- 15 RvC NRC, 8 april 1935 en 19 juni 1935. De cijfers klopten overigens wel; de NRC stond er zelfs in de crisisjaren gunstig voor.
- 16 RvC AH, 19 juni 1935.
- 17 Archieven NRC *Handelsblad*. Brief van Heldring aan Nijgh, d.d. 18 februari 1935.
- 18 Archieven NRC *Handelsblad*. Heldring aan Nijgh, d.d. 2 mei 1935.
- 19 Archieven NRC *Handelsblad*. Brief van Heldring aan Nijgh, d.d. 26 februari 1935.

- 20 Archieven *NRC Handelsblad*. Brief van Nijgh aan Heldring, d.d. 24 juni 1935.
- 21 RvC NRC, 21 juni 1935.
- 22 Archieven *NRC Handelsblad*. Rapport zonder titel.
- 23 Van de Laar stelt in *Twee heren vinden elkaar* (1989) op p. 28 dat ‘ten hoogste’ 40.000 gulden bespaard kon worden, wat volgens hem zo’n gering bedrag was dat de animo voor samenwerking afnam. De werkelijke jaarlijkse bezuiniging die per blad becijferd was, liep echter op tot 80.000, een niet te verwaarlozen bedrag in vergelijking met de verliescijfers van het *Algemeen Handelsblad* over 1935 en 1936, respectievelijk 64.000 en 34.000 gulden. De animo voor samenwerking nam pas af toen het *Handelsblad* weer uit de rode cijfers kwam en de bezuinigingen niet langer noodzakelijk waren. Van de Laar onderkent ook onvoldoende dat Heldring degene was die een fusie tegenhield. Waarop hij baseert dat het *Handelsblad* vóór 1964 ‘de sterkere partij’ in de onderhandelingen was (p. 31), is ook een raadsel. Het was de *onwillende* partij – tot dat het vanwege zijn zwakke economische positie niets meer te willen had.
- 24 RvC NRC, 23 december 1938 en 24 februari 1939; RvC AH, 16 december 1938.
- 25 De typering is van A.A.M. van Roosmalen, Pluygers’ plaatsvervanger bij de *NRC. De Pluygerskrant*, p. 5.
- 26 Archieven *NRC Handelsblad*. Brief Rooij aan Pluygers, d.d. 13 november 1948. Na de soevereiniteitsoverdracht en terugtrekking van de Nederlandse troepen uit Indonesië werd de *Overzeese Weekeditie* in Rotterdam gedrukt en door de KLM verspreid over de hele wereld.
- 27 RvC NRC, 10 oktober 1947.
- 28 Interview Pluygers.
- 29 Interview M. Hijmans-Sipkes.
- 30 Idem.
- 31 Volgens zijn plaatsvervanger A.A.M. van Roosmalen wist Pluygers precies wanneer bepaalde transacties tot onrechtvaardigheden konden leiden. Zodra hij daarvan overtuigd raakte, was hij ‘in’ voor een ‘combat de générosité’. Bij de fusie keerde Pluygers zich bijvoorbeeld tegen gedwongen ontslagen.
- 32 Eigen beschouwing op grond van interviews met Pluygers e.a.; H. Wanting in: Ch.A. Cocheret, W.F. Lichtenauer (red.), *Bekende Rotterdammers door hun stadgenoten beschreven*. Rotterdam, 1951, p. 41-43.
- 33 RvC NRC, 25 maart 1958.
- 34 RvC NRC, 2 december 1960.
- 35 RvC NRC, 6 november 1962.
- 36 Huub Wijffjes, *Journalistiek in Nederland 1850-2000. Beroep, cultuur en organisatie*. Boom, 2004, p. 262.
- 37 Interview Pluygers.
- 38 Piet Bouwmeester, *De gouden greep van ‘Woeste Willem’. De roerige geschiedenis van het zelfstandige Algemeen Dagblad*. Adr. Heinen, 2006, p. 16-18.
- 39 Archieven *NRC Handelsblad*. ‘Uitgave Algemeen Dagblad met kopbladen’ in: map ‘Statistisch materiaal, 1944-1965’, Kluis NDU.
- 40 RvC NRC, 30 maart 1953.
- 41 RvC NRC, 27 oktober 1952.
- 42 RvC NRC, 25 november 1952.
- 43 RvC NRC, 13 november 1961.
- 44 Interview Pluygers.

In een artikel op de achterpagina van *NRC Handelsblad* van 2 oktober 2010 ter gelegenheid van het veertigjarige bestaan van de krant staat dat met deze drukpers de voor de fusie noodzakelijke uitbreiding van de perscapaciteit gerealiseerd werd. Dat was echter pas acht jaar later het geval met de aanschaf van twee nieuwe rotatiepersen voor het *AD*.

- 45 Interview Pluygers.
- 46 RvC NRC, 9 oktober 1962; RvC NDU, 20 oktober 1964.
- 47 Archieven *NRC Handelsblad*. 'Enige N.R.C. concern gegevens', map 'Statistisch materiaal, 1944-1965', Kluis NDU.
- 48 Interview Abbing. De hoofdredacteur was Henk Hofland.
- 49 RvC AH, 5 september 1921.
- 50 Archieven *NRC Handelsblad*. Archief AH, map 'Holdert 1928-1929'; RvC AH, 15 november 1928.
- 51 RvC AH, 19 januari 1940.
- 52 RvC AH, 18 februari 1949.
- 53 RvC AH, 12 juli 1949.
- 54 Mulder en Koedijk, 1996, p. 189. Lees p. 180-184 voor een verklaring waarom het tot 12 september 1949 duurde voordat *De Telegraaf* weer verscheen. Mulder en Koedijk maken ook aannemelijk dat de strubbelingen met de gastbladen in de eerste naoorlogse jaren de reputatie van *De Telegraaf* fout in de oorlog geweest te zijn versterkt hebben. Zie ook M. Wolf, 2010, hoofdstuk 6, p. 335: Telegraafconcern kent geen apart pensioenfonds: de premies zijn in de eigen onderneming belegd en dus is de uitkering afhankelijk van het renderen van de onderneming.
- 55 RvC AH, 12 juli 1949.
- 56 Archieven *NRC Handelsblad*. Memorandum van de bespreking tussen *Algemeen Handelsblad*, *Trouw* en *Het Parool* op donderdag 28 december 1950 in De Industriële Club. Zie ook Memorandum bestemd voor de heren Okma, Kraayenhof en Straatemeier, d.d. 7 februari 1951.
- 57 RvC AH, 29 oktober 54, bijlage II.
Ter vergelijking: bij de *NRC* dateerde de oudste pers in 1954 van vlak voor de Tweede Wereldoorlog, een Koenig & Bauer uit 1939. Bron: Archieven *NRC Handelsblad*. 'De grootste courantendrukkerij in Nederland.'
- 58 Archieven *NRC Handelsblad*. Zie bijvoorbeeld 'Kort verslag van het gesprek Van Baarle/Steketee', d.d. 27 september 1953. Het ging om een 96-zijdige rotatiepers van de firma Hoe & Crabtree, die voor 436.000 gulden van *The Times* gekocht werd. De pers zou door de drie partijen nooit in gebruik genomen worden, maar later doorverkocht worden aan een dochter van *Het Parool*.
- 59 RvC AH, 23 februari 1951, p. 259. Inclusief de noodzakelijke aanpassingen zouden de kosten van de nieuwe pers op 1 miljoen uitkomen.
- 60 RvC AH, 28 januari 1950.
- 61 Archieven *NRC Handelsblad*. Voorlopige begroting 2e fase bij memorandum 'Technische fusie *Algemeen Handelsblad*, *Trouw* en *Het Parool*', d.d. 28 juni 1951. Latere ramingen waren nog ongunstiger.
- 62 RvC AH, 9 maart 1951.
- 63 Archieven *NRC Handelsblad*. Brief van dr. A. de Graaff, d.d. 4 februari 1952.
- 64 Archieven *NRC Handelsblad*. Aide-mémoire van dr. A. de Graaff, d.d. 15 april 1952. De Graaff sprak eufemistisch van 'het opgaan van beide ondernemingen in één hunker'.

- 65 Archieven *NRC Handelsblad*. Verslag van de bespreking van de aide-mémoire van dr. De Graaff op 23 april 1952 door accountant Straatemeier en directie van het *Algemeen Handelsblad*.
- 66 Archieven *NRC Handelsblad*. Samenvatting bespreking 'pooling' technische bedrijven *Handelsblad*-Telegraaf, d.d. 16 mei 52; RvC AH, 10 oktober 1963; kort verslag van het gesprek Goedemans-Steketee, d.d. 20 augustus 1953; kort verslag van het gesprek tussen Goedemans/ Van Maasdijk-Steketee, d.d. 19 oktober 1953.
- 67 Respectievelijk d.d. 9 juni en 7 augustus 1952.
- 68 Archieven *NRC Handelsblad*. Rapport EC d.d. 21 maart 1953.
- 69 Archieven *NRC Handelsblad*. Bespreking rapport EC op 20 mei 1953.
- 70 RvC AH, 19 september 1952.
- 71 RvC AH, 24 april 1953: Steketee wordt gekozen vanwege 'zijn bekwaamheid als onderhandelaar'. Brief J.G. de Graaf aan Steketee, d.d. 19 juni 1968: Steketee was 'gevreemd in journalistenkringen' vanwege de 'harde CAO-onderhandelingen'. Interviews Blokker en Soetenhorst: bij het technische personeel stond Steketee bekend als een bikkelaar onderhandelaar.
- 72 Van de Laar laat in zijn *Twee heren vinden elkaar* de onderhandelingen tussen het *Handelsblad*, *Trouw* en *Het Parool* ten onrechte met de komst van Steketee beginnen. Tegen de tijd dat Steketee aantrad, waren de drie partijen al ruim vier jaar met elkaar in gesprek. Alle argumenten waren al uitgewisseld; wat volgde tijdens het directeurschap van Steketee was niet veel meer dan een herhaling van zetten. Van de Laar stelt op p. 10 van zijn boekje dat een rapport daterende van 1 oktober 1953 voldoende aanleiding was om een plan voor samenwerking van de grond te tillen. Dit rapport was niet in het archief te vinden. Het rapport van de Economische Commissie, d.d. 21 maart 1953, waaraan de drie partijen twee jaar lang hadden gewerkt, noemt hij niet. In feite was bij de bespreking van dit rapport het tij voor samenwerking al verlopen. Precies het omgekeerde van wat Van de Laar schrijft is het geval: het plan voor samenwerking bestond al; de cijfers uit het rapport maakten het onwaarschijnlijk dat het plan tot uitvoering zou worden gebracht.
- 73 Archieven *NRC Handelsblad*. Nota 'Samenwerking te Amsterdam', d.d. 2 november 1953.
- 74 RvC AH, 9 december 1953; Brief van Steketee aan de directies van *De Telegraaf*, *Het Parool* en *Trouw*, d.d. 28 januari 1954.
- 75 Archieven *NRC Handelsblad*. Kort verslag van gesprek Straatemeier-Steketee, d.d. 2 oktober 1953.
- 76 Archieven *NRC Handelsblad*. Bespreking directie-bedrijfsleiding Algemeen Handelsblad, 'Toekomstige positie Algemeen Handelsblad', d.d. 23 juni 1955; nota A. Offringa, d.d. 28 juni 1955.
- 77 RvC AH, 10 juni 1955.
- 78 Archieven *NRC Handelsblad*. Nota-Offringa, d.d. 28 juni 1955, ten behoeve van commissarissenvergadering van 8 juli 1955.
- 79 RvC AH, 8 juli 1955.
- 80 Steketee wist een lening van 700.000 gulden los te krijgen van de Herstelbank met als doorslaggevend argument dat de pluriformiteit van de pers ermee gediend werd, aangezien het Handelsblad ook bladen als *De Groene* en *Trouw* drukte (interview Steketee).
- 81 Archieven *NRC Handelsblad*. Nota Steketee 'Inzake de toekomstige positie van de N.v.

- Algemeen Handelsblad', d.d. 30 juni 1955 ten behoeve van vergadering RvC op 8 juli.
- 82 RvC AH, 11 augustus 1953: 'Verbijsterend' gesprek met Elsevier, onbekoort plan om technisch bedrijf AH over te nemen. Zie ook: RvC, 13 februari en 24 april 1953.
- 83 RvC AH, 14 januari 1955.
- 84 RvC AH, 6 december 1956.
- 85 Interview Steketee.
- 86 RvC AH, 27 februari 1959; memorandum AH, d.d. 21/28 september 1960.
- 87 Archiven *NRC Handelsblad*. Memorandum Van den Brink, d.d. 25 maart 1959; RvC AH, 20 maart 59.
- 88 RvC AH, 8 april 1959.
- 89 Archiven *NRC Handelsblad*. Memorandum van Drost en Steketee, d.d. 14 april 1959.
- 90 RvC AH, 18 juni 1959.
- 91 Archiven *NRC Handelsblad*. Nota ter voorbereiding van de vergadering van commissarissen, d.d. 2 maart 1961.
- 92 RvC AH, 13 april 61; Archiven *NRC Handelsblad*. Brief Jussen, d.d. 12 april 1961.
- 93 Archiven *NRC Handelsblad*. Brief Drost aan Jussen, 18 april 1961.
Drost schreef aan Bonaventura-directeur Jussen 'dat een dergelijke onderhandelingswijze ongebruikelijk en voor de wederpartij weinig aangenaam is'.
- 94 RvC AH, 18 mei 1961 en 2 augustus 1961.
- 95 RvC AH, 2 augustus 1961.
- 96 Nettowinst 1960: 374.717; 1961: 215.561; 1962: 150.000; 1963: 130.000.
- 97 Archiven *NRC Handelsblad*. Memorandum Drost, d.d. 25 april 1962.
- 98 Zie bijvoorbeeld RvC AH 19 sept 1952; RvC AH 24 januari 1962; Drost en Steketee, memorandum inzake de toekomstige positie van *Algemeen Handelsblad* N.v., d.d. juli 1963.
- 99 Archiven *NRC Handelsblad*. Memorandum d.d. 25 april 1962; memorandum d.d. 27 augustus 1962; nota inzake financiële consequenties van technische vervaardiging van het AH door N.v. Rotatiedrukkerij 'Voorburgwal', d.d. 24 november 1962; 'memorandum inzake de toekomstige positie van *Algemeen Handelsblad* N.v.', d.d. juli 1963.
- 100 RvC AH, 29 december 1961.
- 101 RvC AH, 29 december 1961.
- 102 RvC AH, 31 augustus 1962 en 10 oktober 1962.
- 103 RvC AH, 28 november 1962.
- 104 Op 27 november 1962 was er een 'oriënterende bespreking' tussen de hoofdredacteurs en directies van het *Algemeen Handelsblad* en de *NRC* (RvC AH, 28 november 1962).
- 105 Drost, RvC AH, 29 december 1961.
- 106 Archiven *NRC Handelsblad*. Notulen AH-redactievergadering, 13 oktober 1964.
- 107 Interview Steketee; RvC AH, 28 november 1962.
- 108 RvC AH, 2 juli 1963; interview Pluygers.
- 109 RvC AH, 28 november 1962.
- 110 RvC AH, 28 november 1962; RvC *NRC*, 15 januari 1963, verslag van 27 november.
- 111 RvC AH, 1 april 1963 en RvC AH, 24 april 1963.
Interviews Pluygers en Steketee: Stempels was tegen redactionele samenwerking.
RvC AH, 1 april 1963: Positie Stempels wordt knelpunt genoemd.
- 112 RvC *NRC*, 15 januari 1963 en interview met Stempels in *Discorsi*, geciteerd in VN, 1 juni 1968. '[...] de eerste gesprekken over samenwerking Handelsblad en *NRC* werden

- door de hoofdredacteurs gevoerd op initiatief van Steketee. Stel het wordt één krant. Wat dan? Dan zou er een tweehoofdige [hoofd]redactie moeten komen. Toen heb ik gezegd dat ik dat onmogelijk achtte. Het hoofdredactionele beleid is ondeelbaar. Ik snap ook niet dat er kranten zijn waar het wel mogelijk is.'
- 113 Archieven *NRC Handelsblad*. 'Memorandum inzake Oud-Wassenaar', ongedateerd.
- 114 RvC AH, 1 april 1963.
- 115 RvC NRC, 3 juni 1964.
- 116 RvC NRC, 3 en 21 juni 1963.
- 117 Archieven *NRC Handelsblad*. Notulen redactievergadering *Handelsblad*, 13 oktober 1964.
- 118 RvC AH, 1 april 1963; interviews Pluygers en Drost.
- 119 Telefoongesprek tussen Drost en Pluygers, zie RvC NRC, 21 juni 1963 en RvC AH, 2 juli 1963.
- 120 RvC AH, 2 juli 1963.
- 121 RvC AH, 2 juli 1963.
- 122 Archieven *NRC Handelsblad*. 'Memorandum inzake de toekomstige positie van Algemeen Handelsblad N.v.', d.d. juli 1963.
- 123 RvC AH, 26 september 1963.
- 124 RvC AH, 20 november 1963.
- 125 Gerry van der List, *Meer dan een weekblad. De geschiedenis van Elsevier*. Bert Bakker, 2005, p. 115. In 1965 zou Lunshof ten gunste van een nieuwe formule terzijde worden geschoven als hoofdredacteur.
- 126 RvC AH, 10 juli 1964; Lunshof tegen Van den Bergh.
- 127 RvC AH, 26 september 1963. Drost: permanente subsidie ongewenst, Van Lennep: steun kan bestaan uit bijvoorbeeld orders, advertenties of ter beschikking stellen van kapitaal dat niet per se hoeft te renderen.
- 128 RvC AH, 26 september 1963.
- 129 RvC AH, 10 juli 1964.
- 130 Interview Pluygers.
- 131 Interview met Bibeb in *VN*, 23 december 1967.
- 132 RvC NRC, 26 november 1963.
- 133 RvC AH, 12 februari 1964.
- 134 RvC AH, 25 maart 1964. De NRC daarentegen zag ten tijde van besprekingen haar omzet met 16,6 procent (werkmaatschappij) 15,5 procent (concern) stijgen en haar winst van 5,5 procent (1962) tot 9,4 procent (1963) toenemen.
- 135 RvC AH, 29 mei 1964.
- Wolf (2009, p. 416-417) noemt deze laatste sessie onderhandelingen tussen het *Handelsblad* en *De Telegraaf* ook, maar koppelt deze aan de wisseling van de wacht in de directie bij *De Telegraaf*. De nieuwe *Telegraaf*-directeuren zouden meteen naar mogelijke samenwerkingsverbanden op zoek zijn gegaan. Het initiatief ten aanzien van het *Handelsblad* had echter weinig met het afscheid van Goedemans als directeur en het toetreden van de hoofdredacteurs tot de directie te maken, want het ging om een voortzetting van de besprekingen over samenwerking die ook onder Goedemans al gevoerd waren in 1961-1962 en onder zijn voorganger De Graaff in 1951.
- 136 RvC AH, 25 maart 1964.
- 137 RvC AH, 21 april 1964. Het *Handelsblad* zou bijvoorbeeld stelling moeten nemen tegen de rooms-rode samenwerking.

- 138 Wolf (2009, p. 417) slaat de plank mis wanneer zij schrijft dat Steketee wel oren leek te hebben naar het laatste voorstel van *De Telegraaf*.
- 139 Archiven *NRC Handelsblad*. Rapport van Drost, Baas en Pluygers voor de raden van commissarissen van Algemeen Handelsblad n.v. en de Nieuwe Rotterdamse Courant n.v., d.d. 8 mei 1964.
- 140 Zie bijvoorbeeld AD, 30 juni; *Beleggers-belangen*, 3 juli; *De Groene*, 4 juli en *Vrij Nederland*, 4 juli.
- 141 RvC AH, 10 juli 1964.
- 142 RvC NRC, 8 juli 1964.
- 143 AH had ingezet op het al niet onbillijke 1,5 AH tot 1 NRC, dat door de NRC-accountant ook als aanvaardbaar gezien werd, maar het werd 1,25.
- 144 Archiven *NRC Handelsblad*. Eerste versie notulen van de redactievergadering, d.d. 13 oktober 1964 met doorhalingen en correcties van Steketee.

3 Teren op oude glorie. De NRC in de jaren zestig

- 1 IISG/Persmuseum. Archief M. Rooij. Brief Rooij aan Raad van Commissarissen NRC, d.d. 11 oktober 1957.
- 2 VN, 12 maart 1960, p. 3.
- 3 Interviews Heldring en Spoor; archiven *NRC Handelsblad*. Raad van Commissarissen NDU, 25 mei 1968.
- 4 Zo vertegenwoordigde Rooij de directie naar haar volle tevredenheid in Indonesië in 1949 en 1950, waar het bedrijf toen flink verdiende aan de *Overzeese Weekeditie*. Stempels daarentegen zou in 1970 een voorstel doen om de zeggenschap over de krant bij een stichting onder te brengen, dat door de directie als zeer schadelijk voor het bedrijf verworpen werd.
- 5 IISG/Persmuseum. Archief M. Rooij. Brief Rooij aan RvC NRC, 11 oktober 1957.
- 6 *NRC Handelsblad*, 31 juli 1972.
- 7 Van dit krokettenincident circuleren verscheidene versies. De minst nauwkeurige staat in H.J.A. Hofland, 'Het luikje en de Heldringkunde', in: *De conservatieve uitdaging*. Prometheus/NRC Handelsblad, 2003, p. 103. Heldring liet het luikje niet maken om, zoals Hofland schrijft, te voorkomen dat de gangbediende in en uit liep met de proeven van de zetterij; André Luyendijk, die door Hofland opgevoerd wordt als de krokettenbesteller, was in de periode dat Heldring Toestand-schrijver was en het luikje liet maken nog lang geen correspondent te Bonn, maar schreef de overzichten van de Eerste Kamer en redigeerde daarna de rubriek 'Uw Mening'. De meest aannemelijke krokettenbesteller is Jacques van As, redacteur van de *Overzeese Weekeditie*, die zijn bureau had op de redactie buitenland.
- 8 Interviews Heldring, Bik, C.M. Smits; RvC NDU, 25 mei 1968.
- 9 Archiven *NRC Handelsblad*. RvC NDU, 25 mei 1968; IISG/Persmuseum. Archief M. Rooij. Brief van Rooij aan Raad van Commissarissen NRC, d.d. 11 oktober 1957.
- 10 Interviews Guise, Heldring, Spoor; archief Heldring. Brief van Rooij aan Heldring, d.d. 9 januari 1961.
- 11 *NRC Handelsblad*, 6 januari 1998.
- 12 Archiven *NRC Handelsblad*. RvC NRC, 28 maart 1960; 'Overzicht gemiddeld aantal abonnees op de N.R.C. en *Algemeen Dagblad* met kopbladen in de jaren 1950-1960'

- en 'Aantal betalende abonnees *Algemeen Handelsblad* en *N.R.C.* (1950-1965)' in: map 'Statistisch materiaal 1944-1965'.
- 13 RvC NRC, 11 oktober 1960. De enquête wordt in de notulen aangehaald, maar is niet gearhiveerd.
- 14 VN, 12 maart 1960, p. 3.
- 15 RvC NRC, 13 november 1961. Met de documenterende factor bedoelde Stempels de opname van toespraken, wetsvoorstellen, kamervragen en dergelijke.
- 16 VN, 12 maart 1960 en NRC, 12 september 1970, *Wekelijks Bijvoegsel*.
- 17 Interviews Steketee en Waanders. Zie bijvoorbeeld ook Stempels' uitspraken in het interview met *Discorsi*, geciteerd in VN, 1 juni 1968.
- 18 Gemeentearchief Rotterdam. Interview met G. Zalsman, 29 oktober 1971, opname 250, band 1.
- Wel werd er bij de NRC streng gelet op taalfouten. Iedere redacteur werd aan de hand van het boekje *Taalkundige Wenken* geïnstrueerd in spelling en grammatica. De hoofdredactie lette ook scherp op het taalgebruik van de redacteurs.
- 19 Dat is exclusief de twee leden van de hoofdredactie.
- 20 RvC NRC, 28 juli 1961. Zie ook: archieven NRC *Handelsblad*. 'Aantal betalende abonnees *Algemeen Handelsblad* en *N.R.C.* (1950-1965)' in: map 'Statistisch materiaal 1944-1965'.
- 21 RvC NRC, 2 december 1960.
- 22 'Portret van de NRC', *Hollands Weekblad*, april 1961. 'Als tegenstander van de v.v.d. vind ik ook de nationale politiek van de N.R.C. zeer te prijzen.'
- 23 Het gedicht 'Blik van de Euromast' was van Gerard van Klinkenberg. De fotoserie stond in het *Wekelijks Bijvoegsel* van zaterdag 26 maart 1960; de foto op de voorpagina in november 1959.
- 24 NRC, 8 januari 1962; brief van mr. B.C.L. Waanders aan de auteur, d.d. 12 oktober 2000.
- In de zeldzame gevallen dat een artikel door eigen nieuwsgaring was verkregen, mocht de redacteur zijn artikel markeren met een paragraafteken, dat duidelijk maakte dat hij er zelf bij was geweest.
- 25 Interview De Ruiter.
- 26 Han Moojen, in: *De krant komt altijd vol*, p. 76; interview Spoor; RvC NRC, 22 januari 1926: Dorrenboom aangesteld als stadsreporter.
- 27 Interview Westerwoudt.
- 28 Eerder had Van Huet voor *De Groene Amsterdammer* een gelijksoortige rubriek geschreven, onder de titel 'Het Inktpotje'. Vanwege het succes van 'Het Inktpotje' was Van Huet door de hoofdredactie vrijgesteld van zijn reguliere werk om voor de eigen krant een dergelijke rubriek te schrijven.
- 29 Interview Heldring; Brandt Corstius, *Hollands Weekblad*, p. 7.
- 30 In Parijs mr. F.W.A. (Frits) Visser, in Londen drs. W.S.A. (Sybout) Colenbrander, in Brussel mr. E.C.A. (Ernst) Kuiper, in New York A. (Arnold) Vas Dias, in Bonn A.F.M. (Dolf) Benz en als reiscorrespondent J.H. Huizinga. Verder beschikte de NRC over een veelvoud aan medewerkers, zonder vast contract, in andere steden.
- 31 Brandt Corstius, *HW*, p. 5.
- 32 Interview Klein.
- 33 Archieven NRC *Handelsblad*. Samenvatting van een bespreking van de hoofdredactie met de chefs van de redactie-afdelingen, d.d. 11 december 1961.

- 34 *NRC Handelsblad*, 31 juli 1972.
- 35 'Dezer dagen', *NRC*, 26 juni 1961.
- 36 'Dezer dagen', *NRC*, 11 augustus 1961.
- 37 Interview Heldring. Zie ook Hagen, 2002, p. 396: '[...] in de buitenlandrubriek "De Toestand" onderscheidde hij zich door een meer historische invalshoek. Hij had weinig op met de volkenrechtelijke benadering van de buitenlandse politiek, die in de hoofdredactionele kolommen van de *NRC* werd uitgedragen.'
- 38 Zo bleef de *NRC* onder Stempels de parlementaire verslagen uit Straatsburg opnemen. Zie ook de inleiding die Stempels schreef voorafgaand aan de stukken van Van Volenhoven in *Kijk in een jarige krant*, speciaal p. 129 bovenaan.
- 39 Prof. dr. F.D.K. Bosch uit Leiden in de *NRC*, 22 juni 1961.
- 40 Zie bijvoorbeeld 'Dezer dagen', 9 en 14 augustus 1961.
- 41 Interview Heldring; H.J. Roethof, *Dwars over het Binnenhof. Herinneringen van een liberale socialist*, Veen, 1990, p. 124.
Onder Rooij had de *NRC* in de jaren vijftig in lijn met haar volkenrechtelijke traditie gepleit voor 'verheffing van de Papoea' en voor het voortvarend invoeren van het Nederlands.
- 42 *NRC*, 23 en 24 augustus 1961.
- 43 Hagen, 2002, p. 397. Overigens had Heldring zijn standpunt over Indonesië niet in de *NRC* uitgedragen; daar kreeg hij als redacteur buitenland de kans niet toe. Indonesië behoorde immers nog tot het binnenlandse domein (gesprek Heldring, 11 september 2012).
- 44 Roethof, 1990, p. 124.
Roethof beschrijft hier een door de voormalige *NRC*-redacteur Van Blankenstein geï arrangeerde ontmoeting bij hem thuis eind 1960 tussen de oud-topman van Unilever P.C. Rijkens enerzijds en Stempels, Roethof en Heldring anderzijds. Rijkens probeerde bij deze gelegenheid de *NRC* te winnen voor zijn standpunt dat het regeringsbeleid ten aanzien van Nieuw-Guinea internationaal-politiek gezien uitzichtloos was en schadelijk voor het Nederlandse bedrijfsleven. Volgens Roethof viel de analyse van Rijkens bij Heldring in goede aarde.
Roethof: 'Rijkens ploegde hiermee de velden voor Heldring, die al eerder had doen blijken het met deze gedachtegang eens te zijn. Toen men vervolgens verwachtingsvol de blik op mij richtte, zei ik niet bereid te zijn de door ons aan de Papoea's gedane beloften te verkwanselen voor het veronderstelde belang van de ondernemers.'
- 45 Adriaan van der Veen, *Blijf niet zitten waar je zit*. Querido, 1972, p. 56.
- 46 Neerlandicus G.W. Huygens, medewerker van de krant in de jaren zestig, omschreef de recensies in de *NRC* als 'welwillend waar het kon, terechtwijzend en kritisch als het moest, maar zonder grofheid of scherpstijperij'.
- 47 Interview Bik.
- 48 *De krant komt altijd vol*, p. 14; interview Bik. Andere redenen van zijn vertrek: Bik kwam bij de *NRC* niet van de sportredactie af (weinig vacatures vanwege slechte vooruitzichten tweede helft jaren zestig) en bij *Trouw* ging hij meer verdienen. Zie ook www.cottaar.nl voor nevenactiviteiten van Cottaar.
- 49 Interview Spoor. Om welke saillante reden het ging, herinnerde Spoor zich niet meer. In een soortgelijke anekdote ging het om een staking.
- 50 Interviews Bik, De Ruiter en Waanders. Bik in: *De krant komt altijd vol*, p. 15.
- 51 *VN*, 12 maart 1960; *NRC*, 12 september 1970.

- 52 E. Diemer, *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden 1987-1988*, p. 249-255, p. 253.
- 53 Voorbeeld van Waanders, brief d.d. 12 oktober 2000. Zie ook Moojen in: *De krant komt altijd vol*, p. 76.
- 54 Interviews Moojen en Spoor.
- 55 *vn*, 12 maart 1960, p. 3. Stempels zou zich overigens bekeren tot een 'hartstochtelijk automobilist'. Zie interview met Nico Polak, in: *De Journalist*, 1 februari 1969, p. 14-16.
- 56 IISG/Persmuseum. Archief M. Rooij. Brief Rooij aan RvC NRC, 11 oktober 1957.
- 57 Interview Bik.
- 58 *vn*, 12 maart 1960. In dit interview met Bibeb zegt Stempels dat Van der Hoeven net als hij als redacteur binnenland begonnen is. Volgens Van Vree, 1989, die zich baseert op Pattist in het *Rotterdams Jaarboekje 1956*, begon Van der Hoeven als redacteur buitenland.
- 59 Interviews Bik en Heldring.
- 60 Henry C. Faas, 'Mr. A. Stempels: "De invloed van de journalist zit in zijn selecterend vermogen."' in: *De Journalist*, 29 september 1983, p. 12-14. Ook in *vn*, 12 maart 1960 en *NRC*, 12 september 1970.
- 61 Interview Bik. Zie ook: interview Waanders; Faas, 'Mr. A. Stempels', in: *De Journalist* en *NRC*, 12 september 1970.
- 62 *vn*, 12 maart 1960. Tegen N.R. Klein zei Stempels tijdens het sollicitatiegesprek dat het een voorrecht was om bij de *NRC* te werken en dat het salaris van ondergeschikt belang was.
- 63 Interviews Bik, Guise, Moojen en Spoor.
- 64 Interview Waanders; brief Waanders, d.d. 12 oktober 2000.
- 65 Interview Waanders.
- 66 De Kool, in: *De krant komt altijd vol*, p. 64.
- 67 Diemer, *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde*, p. 254.
- 68 *vn*, 12 maart 1960, p. 3.
- 69 Interviews Bik en Waanders.
- 70 *NRC*, 12 september 1970, *Wekelijks Bijvoegsel* (actief lid). *vn*, 12 maart 1960. Zie ook interview Bibeb in *vn*, 1 juni 1968 met Steketee, die zich wat zijn houding ten aanzien van de politiek betreft tegen Stempels afzet.
- 71 *vn*, 12 maart 1960; necrologie door Waanders in *Rotterdams jaarboekje*; *vn*, 1 juni 1968: 'Anders mag je niet meepraten.'
- 72 Roethof, 1990, p. 124-125.
- 73 Interview Waanders.
- 74 IISG/Persmuseum. Archief M. Rooij. Brief van Rooij aan RvC NRC, d.d. 11 oktober 1957: Rooij had Roethof daarom ontraden hoofdredacteur van het *Utrechts Nieuwsblad* te worden toen hij daar in de jaren vijftig voor gevraagd was. Roethof bleef officieel tot 1 februari 1964 in dienst van de *NRC* en trad aansluitend in dienst bij de directie Internationale Technische Hulp van het ministerie van Buitenlandse Zaken. In 1969 werd hij lid van de Tweede Kamer voor de PvdA.
- 75 Voor een aantal maanden heb ik het aantal hoofdartikelen geteld. Augustus 1960: 0 hoofdartikelen; juni 1961: 7 hoofdartikelen; augustus 1961: 8 hoofdartikelen; januari 1968: 7 hoofdartikelen; februari 1968: 6 hoofdartikelen.
- 76 Voorzitter van de Nederlandsche Journalisten Kring was Stempels van 1960 tot 1966;

voorzitter van de Federatie van Nederlandse Journalisten was hij van 1961 tot 1965. Het Genootschap Hoofdredacteuren werd opgericht in 1959. Stempels zat vanaf 1971 in de Persraad, eerst als vicevoorzitter, daarna als voorzitter. De Centrale Adoptie-raad werd opgericht in 1953. De Wet Gewetensbezwaren Militaire Dienst werd aangenomen in 1962, maar eerst waren de drie commissieleden militairen. Wat het Humanistisch Verbond betreft, was Stempels in elk geval in 1952 lid van het hoofdbestuur. Hij was lid van het curatorium van het Nederlands Gesprek Centrum bij de oprichting in 1949. Buiten de journalistiek was Stempels verder voorzitter van Humanitas van 1967 tot 1977, bestuurslid Genootschap Onze Taal, actief in de Stichting voor Toegepaste Taalwetenschap en in de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde. In Rotterdam was hij daarbij nog bestuurslid van de Gemeenschap Rotterdam van het Humanistisch Verbond, van de afdeling Rdam van het Genootschap Nederland-Israël en van de Stichting Centraal Rotterdams Verzetsmonument. Bronnen: Mr. B.C.L. Waanders, 'Mr. A. Stempels, 1912-1987', in: *Rotterdams jaarboekje* 1988, p. 148-150. *NRC Handelsblad*, 24 september 1987, necrologie door J.M. Bik. Interviews Heldring, Moojen, Spoor en RvC NDU, 27 november 1967.

- 77 Interviews Heldring, Smits en Spoor.
- 78 Interview Spoor. Spoor werkte bij de *NRC* van 1958 tot hij in 1961 correspondent voor de *GPD* werd in achtereenvolgens Bonn en Washington.
- 79 Stempels gaf geen leiding, zie: interviews Heldring, Spoor en RvC NDU 25 mei 1968. Stempels kon niet delegeren, zie interviews Guise, Heldring, Moojen, necrologie Bik in *NRC Handelsblad* en Waanders.
- 80 Interviews Heldring en Moojen.
- 81 Archief Heldring. Aantekeningen die Heldring destijds maakte en bij een kopie van zijn brief aan de directie, d.d. 10 januari 1961, bewaarde.
- 82 Interview met M. Guise-Köhler, die van 1960 tot 1964 secretaresse van Stempels was; interview Moojen.
- 83 Archief Heldring. Lijstje van 'Enkele zaken waarin ik niet gekend ben' bij zijn brief aan de directie, d.d. 10 januari 1961.
- 84 Archief Heldring. Aantekeningen die Heldring destijds maakte en bij een kopie van zijn brief aan de directie, d.d. 10 januari 1961, bewaarde.
- 85 Archief Heldring. Brief Heldring, d.d. 10 januari 1961.
- 86 Archief Heldring. Brief d.d. 9 januari 1961 en brief d.d. 22 januari 1961.
- 87 Archief Heldring. Brief van Baas en Pluygers aan Heldring, d.d. 16 november 1957; interview Heldring, zie ook brief Rooij, d.d. 9 januari 1961.
- 88 Archief Heldring. Brief Heldring, d.d. 10 januari 1961.
- 89 Interview Heldring; archief Heldring. Brief Rooij aan Heldring, d.d. 22 januari 1961.
- 90 Archief Heldring. Brief van Pluygers aan Heldring, d.d. 17 januari 1961, medeonder-tekend door Stempels.
- 91 Rooij heeft zich tijdens een reünie omstreeks 1980 tegenover oud-redacteur Waan-ders laten ontvallen er achteraf spijt van te hebben gehad dat hij Stempels gesteund had als zijn opvolger.
- 92 *Algemeen Dagblad*, 17 december 1968; brief Waanders aan auteur, d.d. 12 oktober 2000; interview Bik.
- 93 *The Case History of a National Evening Newspaper*, 1979, p. 6-7. Een voordracht van NDU-directeur Appel op het Inpa-congres in München, geschreven door J. van der List, chef marketingresearch van de NDU. Het onderzoek waarnaar deze lezing ver-

- wijst, wordt niet gedateerd en is niet in de archieven bewaard gebleven. Het zal naar alle waarschijnlijkheid begin 1968 hebben plaatsgevonden, aangezien eruit naar voren komt dat de *NRC* meer dan tien keer achter elkaar met nieuws uit Vietnam opende. De oorlog in Vietnam bereikte met het Tet-offensief eind januari 1968 een climax en uit mijn eigen onderzoek komt naar voren dat de *NRC* in februari 1968 aldoor met de strijd in Vietnam opende.
- 94 *AD*, 17 december 1968; interview Spoor.
 - 95 *AD*, 17 december 1968.
 - 96 Necrologie Stempels door Bik, *NRC Handelsblad*, 24 september 1987.
 - 97 *De Telegraaf*, 1 oktober 1965. Het hoofdartikel van deze krant verwijst naar onderzoek van het Nederlands Instituut voor de Publieke Opinie.
 - 98 Schuyt en Taverne, 2000, p. 393.
 - 99 Zie Wolf, 2009, p. 400-407.
 - 100 Van Hall werd, vooruitlopend op het eindrapport van de commissie, per 1 juli 1967 tegen zijn wil ontslagen.
 - 101 Niek Pas (2003) stelt dat de rookbom die het meest indruk maakte achter de gouden koets op de Raadhuisstraat ontplofte op de weg terug van de Westerkerk en niet door provo's gelanceerd werd, maar door de socialist Jaap Zander. Volgens Roel van Duyn was ook deze rookbom echter door Provo gefabriceerd. Van Duyn, 1985, p. 116.
 - 102 *Algemeen Handelsblad*, 'Gesprek over gezag en publiek', 9, 12 en 13 april 1966.
 - 103 Hans Righart, *De eindeloze jaren zestig. Geschiedenis van een generatieconflict*. De Arbeiderspers, 1995, p. 221 en 222; Roel van Duyn, *Provo. De geschiedenis van de provotarische beweging, 1965-1967*. Meulenhoff, 1985, p. 121 en 122.
 - 104 Politieagent Joop Querido, geciteerd in: Niek Pas, *Imaazje! De verbeelding van Provo 1965-1967*. Amsterdam, 2003, p. 184.
 - 105 *NRC*, 21 maart 1966, p.7.
 - 106 Een meisje beweerde in haar gezicht geslagen te zijn en een jongeman (dit was Bob Bermond, PvdH) beweerde met een gummiknuppel geslagen te zijn; zijn fototoestel was vernield, terwijl hij niet eens aan het fotograferen was. *NRC*, 23 maart 1966, p. 2.
 - 107 Zie bijvoorbeeld 'Maagdenhuisbezetting, een persanalyse'. Typoscript, Seminarium voor Massapsychologie, Openbare mening en Propaganda der Universiteit van Amsterdam, 1969.
 - 108 Mulder en Koedijk, 1996, p. 463-465.
 - 109 *NRC*, 22 maart 1966.
 - 110 Mulder en Koedijk, 1996, p. 477. Vijfhonderdvijftig mensen gaven bij de opzegging van hun abonnement op *Het Parool* per 1 april 1966 de positieve publiciteit voor Provo als reden.
 - 111 NIPO-onderzoek aangehaald in *De Telegraaf* van 1 oktober 1965.
 - 112 Mulder en Koedijk, 1996, p. 476.
 - 113 Het ging hier inderdaad om een actie van Haagse provo's, in samenwerking met Amsterdamse provo's. Zie Roel van Duyn, 1985, p. 211.
 - 114 *NRC*, 'Kritisch commentaar', 17 februari 1967.
Een journalist vroeg wat het lot van de bestaande politieke partijen zou zijn bij de door D'66 gewenste vernieuwing van het politieke bestel en Van Mierlo antwoordde: 'Die moeten dan maar ontploffen' (Van der Land, 2003, p. 36).
 - 115 Archiven *NRC Handelsblad*. Rapport deelwerkgroep Radio en Televisie, d.d. zomer 1970. 'Het *Algemeen Handelsblad* is altijd meer televisie-minded geweest. Meer

- nieuws, meer voorbeschouwingen. De *Nieuwe Rotterdamse Courant* is in dit opzicht conservatiever. Er heerst traditioneel nog steeds een zeker *dédain* voor de televisie.’
- 116 *De Telegraaf* had in het weekend een speciale jongerenbijlage met daarin aandacht voor popmuziek. *Het Parool* besteedde zo veel aandacht aan de Beatles dat abonnees er bezwaar tegen maakten. Zie Mulder en Koedijk, 1996, p. 476. In ps van zaterdag 11 december 1965 was bijvoorbeeld een hele pagina aan The Beatles gewijd.
 - 117 *NRC Handelsblad*, 14 november 1972. Necrologie van Doelman, die in 1969 met pensioen was gegaan.
 - 118 Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie. Archief Kees Doelman, nr. 75.0614.
 - 119 *NRC*, zaterdag 4 juli 1964, *Wekelijks Bijvoegsel*, p. 3.
 - 120 Interviews Bik, Klein, De Ruiter en Waanders. Zie ook brief Soetenhorst aan de auteur, 15 augustus 2003.
 - 121 *Algemeen Handelsblad*, 23 mei 1966: ‘Mislukte happening in Rotterdam’.
 - 122 *AD*, 16 mei 1966.
 - 123 Telde de *NRC* in het najaar van 1966 nog 58.168 abonnees, in het voorjaar van 1968 was dit aantal geslonken tot 53.712 (HSG/Persmuseum. Archief NDP, inv.nr. 140 ‘Op-lagecijfers’).
 - 124 RvC NDU, 25 mei 1968. Naar de rapporten wordt in de notulen gerefereerd, maar zoals alle vergaderstukken zijn ze helaas niet in het archief bewaard.
 - 125 RvC NDU, 27 november 1967.
 - 126 Interview Moojen. Volgens Moojen ontging ook de lezers de verandering niet; hij herinnert zich veel ingezonden brieven.
 - 127 Tussen 1 en 20 mei verscheen de *NRC* consequent met hoofdartikel op de voorpagina.
 - 128 RvC NDU, 25 mei 1968.
 - 129 RvC NDU, 25 mei 1968.
De naam van de betreffende redacteur is in de notulen niet genoemd en kon ook niet in de interviews achterhaald worden.
 - 130 *Discorsi*, nr. 7, mei 1968, geciteerd in de rubriek ‘Pers’, VN, 1 juni 1968.
 - 131 RvC NDU, 25 mei 1968.
 - 132 *NRC*, 29 mei 1968: ‘Een tweehoofdige hoofdredactie werd wenselijk geacht wegens de verbreding die het hoofdredactionele werkterrein bij een hedendaags dagblad ondergaat.’
 - 133 Archiven *NRC Handelsblad*. Organisatieschema en organogram, d.d. 2 september 1968.
 - 134 Interview Klein.
 - 135 Interviews Smits, Schreiner en Heldring.
Smits werd redacteur onderwijs, totdat hij bij de fusie het jaar daarop ‘overcomplete’ verklaard werd en als leraar Nederlands daadwerkelijk het onderwijs in ging. ‘Als je bij de *NRC* gewerkt hebt, naar welke krant zou je dan nog willen?’
 - 136 Interview Van Overeem.
 - 137 RvC, 11 november 1969. Het ging daarbij om de periode september 1968 tot september 1969.
 - 138 Jaarverslag NDU 1969, p. 5.

4 Twee zielen in één borst. Het Handelsblad onder leiding van Steketee (1958-1968)

- 1 Zie bijvoorbeeld J.Th.M. Bank, 'Rotterdam-Amsterdam en de nationale pers', in: P.B.M. Blaas (red.), *Stedelijke naijver. De betekenis van interstedelijke conflicten in de geschiedenis*. Den Haag, 1986, p. 194-195; Mulder en Koedijk, 1996, p. 504; Geert Mak in zijn toespraak bij de uitreiking van de P.C. Hooftprijs aan Hofland.
- 2 Geciteerd in: Frank van Vree, 'De vuile was van het gezag. Dagbladpers en journalistieke cultuur in de jaren vijftig en zestig', in: *Jaarboek mediageschiedenis*, 3/1991, p. 215-242, p. 227.
- 3 Archief Steketee. Brief Luijkx, d.d. 1 april 1962.
- 4 Het voorbeeld dat Schuyt en Taverne aanhalen is dat Kennedy (1995, p. 152) de Utrechtse School tot de regenten rekent, en dus geen onderscheid maakt tussen verlichte rechtsgeleerden en conservatieve magistraten. Maar ook elders in zijn betoog veegt Kennedy intellectuelen en politici op één hoop. Op p. 121 en 128 noemt hij politici in één adem met geestelijken en intellectuelen. Op p. 159 heeft hij het over 'veel beleidsmakers' en noemt vervolgens als voorbeeld alleen de gemeenteraad en verder alleen niet-beleidsmakers.
- 5 Zie achtereenvolgens Kennedy, 1995, p. 128, 149 en 120-121 en 147.
- 6 Volgens Kennedy, 1995, p. 135, hadden veel gezagsdragers sympathie voor Provo – hoewel hij een enquête (p. 159) aanhaalt waaruit het tegendeel blijkt.
- 7 Schuyt en Taverne, 2000, p. 380.
- 8 Bibeb.
- 9 Interview Steketee.
- 10 Van der Zee in: *H.J.A. Hofland, journalist. Een Vriendenboek*. Bert Bakker/Bezige Bij, 1992, p. 150; interview Soetenhorst.
- 11 Archiven *NRC Handelsblad*. Memorandum ten behoeve van de redactievergadering d.d. 3 september 1958. In latere stukken en op vergaderingen verwees hij vaak naar dit memorandum – in de vergadering van de Raad van Commissarissen op 12 februari 1964 refereerde hij ernaar als zijn politieke credo.
- 12 Archiven *NRC Handelsblad*. Memorandum Steketee, d.d. 3 september 1958.
- 13 Cijfers IISG/Nederlands Persmuseum. Archief Vereniging de Nederlandse Dagbladpers (NDP), inventarisnummer 470, 'Oplagecijfers'. Zie ook RvC NDU, 10 augustus 1966.
- 14 Archiven *NRC Handelsblad*. Redactiebespreking van 8 september 1964: in veel gevallen reden opzegging overlijden. Zie ook Thompson-rapport, 1969, p. 13 en 14.
- 15 Archiven *NRC Handelsblad*. Jaaroverzicht *Algemeen Handelsblad* 1959; memorandum, d.d. 24 oktober 1961.
- 16 Archiven *NRC Handelsblad*. Memorandum voor de redactievergadering d.d. 28 september 1960.
- 17 Archiven *NRC Handelsblad*. 'Samenvatting van een redactionele bespreking gehouden op woensdag 21 september 1960.'
- 18 Archiven *NRC Handelsblad*. Memorandum, 28 september 1960; interview Sampie-mon.
- 19 Archiven *NRC Handelsblad*. 'Samenvatting van een redactionele bespreking gehouden op woensdag 21 september 1960.' Zie ook memorandum, d.d. 24 oktober 1961.
- 20 Archiven *NRC Handelsblad*. Redactievergadering *Algemeen Handelsblad*, 26 februari 1962.

- 21 Archieven *NRC Handelsblad*. Memo van 26 oktober 1961 aan mr. N. Drost.
- 22 Archieven *NRC Handelsblad*. Brief Steketee aan redactie *Algemeen Handelsblad*, d.d. 7 april 1960.
- 23 IISG/ Persmuseum. Archief NDP, inventarisnummer 470. Totale oplage Nederlandse dagbladen met uitzondering van *De Waarheid*.
- 24 Archieven *NRC Handelsblad*. Samenvatting van een bespreking van de hoofdredactie met de chefs van de redactie-afdelingen op 11 december 1961.
- 25 Interview met Bibeb, *VN*, 16 april 1960.
- 26 Archieven *NRC Handelsblad*. Memorandum Steketee, 3 september 1958.
- 27 Archieven *NRC Handelsblad*. 'De mening van de *Handelsblad*-abonnés over hun blad en de andere kranten die zij lezen', NIPO, juli-augustus 1956, p. 18.
- 28 Interview Blokker.
- 29 Dit is overtuigend aangetoond voor de verslaggeving over de Vietnamoorlog in: Daan Heijink, *The New York Times, Trouw, Het Parool en Algemeen Handelsblad over de Vietnamoorlog. Een analyse van de berichtgeving aan de hand van drie keerpunten tussen 1968 en 1971*. Groningen, 2010. Scriptie Masters Journalistiek RuG.
- 30 *NRC Handelsblad*, 26 september 1987.
- 31 Bert Gasenbeek (red.), *Anton Constandse. Leven tegen de stroom in*. Breda: Papieren Tijger, 1999, p. 142.
- 32 Max Snijders, geciteerd in: 'De school van Constandse?' in: *NRC Handelsblad*, 26 september 1987; H.J.A. Hofland, 'Memoires van een journalist', opgenomen in: *De draagbare Hofland*. Amsterdam: Prometheus, 1993, p. 38.
- 33 Gasenbeek, 1999, p. 143; interview Steketee.
- 34 Archieven *NRC Handelsblad*. Redactievergadering *Algemeen Handelsblad*, 26 februari 1962.
- 35 Frénk van der Linden, "'Ik verloor niet uit het oog dat ik converseerde met de eerste burger.'" De razende reporter en de Watersnood van Zeeland, in: Martin van Amerongen e.a., *Luizen in de pels. 100 jaar journalistiek in Nederland*. Uitgeverij Raamgracht, 1984, p. 76-81, p. 78.
- 36 Interview Gruijters. Zie ook interviews Blokker en Steketee.
- 37 Archieven *NRC Handelsblad*. Memorandum ten behoeve van de redactievergadering te houden op 25 september 1962; notulen redactievergadering 27 oktober 1965.
- 38 Interview Blokker.
- 39 Geciteerd in: Pieter Bak, *Een 'meneer' van een krant: Trouw en Bruins Slot, 1943-1968*. Historische Boekerij, 1999, p. 272.
- 40 Interview Soetenhorst.
- 41 Interviews Soetenhorst en Van der Zee; *Draagbare Hofland*, p. 29-31; William Rothuizen, 'Jacques Gans van *De Telegraaf*. Kon je daar wel bij aan tafel gaan zitten?', in: Van Amerongen e.a., *Luizen*, p. 14.
- 42 *Draagbare Hofland*, p. 31.
- 43 Hofland, 'De pers laat zich niet breidelen', opgenomen in: *Opmerkingen over de Chaos*. De Bezige Bij, 1964, p.112-119, p. 115 en 118.
- 44 Hofland in e-mail aan de auteur, 9 januari 2004.
Volgens Woltz werd het essay gepubliceerd in *VN* in 1957 (Woltz, *Vriendenboek Hofland*, p. 12).
- 45 Interviews Steketee en Hofland.
- 46 Juryrapport geciteerd in: Woltz, *Vriendenboek Hofland*, p. 11.

- 47 Interviews Hofland, Soetenhorst en Steketee.
- 48 Dit waren W.J.A. Lippits en Soetenhorst bij Binnenland en mr. E. Weijgers bij Buitenland. (Archieven *NRC Handelsblad*. Jaaroverzicht *Algemeen Handelsblad* 1958.)
- 49 Woltz, *Vriendenboek Hofland*, p. 11.
- 50 *VN*, 16 april 1960.
- 51 Archieven *NRC Handelsblad*. 'Verslag groepsdiscussie dagbladen *Alg. Handelsblad*, *Parool* en *Telegraaf*', NIPO, 23 februari 1961.
- 52 Telefoongesprek met M. Roscam Abbing.
- 53 De brief met afwijzing, d.d. 3 juli 1967 die Heyting bewaard heeft, hangt bij haar thuis op de wc. Na de fusie met de *NRC* werd Heyting in 1974 alsnog aangenomen en bracht het tot chef kunst.
- 54 Interview Gruijters. Gruijters deed het hem naar eigen zeggen na als minister.
- 55 Interview Gruijters.
- 56 Woltz in: *De krant komt altijd vol*, p. 128.
- 57 Rothuizen in: Van Amerongen e.a., *Luizen*, p. 14.
- 58 Interviews Tiesinga en Van der Zee.
- 59 Aldus de hoofdredacteur van de *Gelderlander*, L. Frequin, die op 19 november 1962 te gast was tijdens een vergadering bij het *Handelsblad*. Archieven *NRC Handelsblad*. Verslag vergadering, d.d. 19 november 1962.
- 60 Interview Soetenhorst; Woltz, 'Morele Herbewapening: gevaarlijk idealisme', *Algemeen Handelsblad*, 1 april 1961.
- 61 Archieven *NRC Handelsblad*. 'Samenvatting van een redactionele bespreking gehouden op woensdag 21 september 1960.'
- 62 *Algemeen Handelsblad*, maart 1965.
- 63 *Algemeen Handelsblad*, 18 april 1967.
- 64 *Propria Cures*, jrg. 71, nr. 27.
- 65 Archieven *NRC Handelsblad*. Jaaroverzicht *Algemeen Handelsblad* 1959; 'Verslag van de Redactionele Bespreking op 18 januari 1960.'
- 66 Archieven *NRC Handelsblad*. Memorandum, ten behoeve van de redactievergadering, d.d. 25 september 1962. Zie ook: Jaaroverzicht *Algemeen Handelsblad* 1962.
- 67 *Het Parool* zou in januari 1965 volgens Mulder en Koedijk de eerste zijn geweest met een opiniepagina. Zie *Lees die krant*, p. 461.
- 68 Archieven *NRC Handelsblad*. Verslag redactievergadering *Algemeen Handelsblad* van woensdag 27 oktober 1965.
- 69 Het getal 600 wordt door Steketee genoemd (interview Steketee). Bij *Trouw* gingen 2500 tot 3000 abonnees verloren ten gevolge van het in september 1961 radicaal veranderde standpunt ten aanzien van Nieuw-Guinea. (Pieter Bak, *Een 'meneer' van een krant: Trouw en Bruins Slot, 1943-1968*. Historische Boekerij, 1999, p. 293.) De achtdelige reeks artikelen verscheen in het *Algemeen Handelsblad* op 15, 16, 17, 22, 23, 24 en 30 maart en 1 april 1961.
- 70 Archieven *NRC Handelsblad*. Aandeelhoudersvergadering, d.d. 18 mei 1961.
- 71 Interview Hofland; *Draagbare Hofland*, p. 44.
- 72 Interview Steketee.
- RvC AH, 12 februari 1964: Steketee zegt dat hij grote waardering heeft voor het beleid van de raad in de kwestie-Nieuw-Guinea. Hem is toen 'de vrijheid gelaten zijn persoonlijke mening uit te spreken in de krant, ook al ging deze dwars tegen de gevestigde mening in en heeft het abonnees gekost'.

- 73 RvC AH, 12 februari 1964.
- 74 Interview Sampiemon.
- 75 Interview Greif.
- 76 Archieven *NRC Handelsblad*. Memorandum, ten behoeve van de redactievergadering, d.d. 25 september 1962.
- 77 Archieven *NRC Handelsblad*. Memorandum, ten behoeve van de redactievergadering, d.d. 24 oktober 1961.
- 78 Archieven *NRC Handelsblad*. Memorandum, 25 september 1962.
- 79 Interview Jansen van Galen.
- 80 Archieven *NRC Handelsblad*. 'Samenvatting van een redactionele bespreking gehouden op woensdag 21 september 1960.' Zie ook: concept-rapport van de commissie-Blokker, d.d. 31 augustus 1967: 'een beleid dat het individualisme op de redactie zo zorgvuldig respecteert'.
- 81 Interviews Blokker en Van Mierlo.
- 82 Interview Van der Zee.
- 83 *Utrechts Nieuwsblad*, 7 april 1964, p. 5.
- 84 Interview Steketee.
- 85 Archieven *NRC Handelsblad*. Memorandum inzake herziening redactionele werkwijze, 1964. Zie voor klachten bijvoorbeeld: 28 september 1960 en 13 mei 1965.
- 86 Archieven *NRC Handelsblad*. J. Walter Thompson Company N.V., *Aanbevelingen voor het Algemeen Handelsblad*, april 1969, p. 13.
- 87 Archieven *NRC Handelsblad*. 'Samenvatting van een bespreking van de hoofdredactie met de chefs van de redactie-afdelingen op 11 december 1961.'
- 88 Archieven *NRC Handelsblad*. Memorandum, d.d. 24 oktober 1961.
- 89 Interviews Sampiemon en Woltz.
- 90 *Algemeen Handelsblad*, 11 en 12 november 1963, rubriek 'Ether-Meter'.
- 91 Doeko Bosscher, *De dood van een metselaar en het begin van de jaren zestig in Nederland*. Groningen, 1992, p. 22; Righart, p. 56: in 1967 meer dan 2,5 miljoen, in 1968 meer dan 3 miljoen.
- 92 H. Daudt en B.A. Sijes, *Beeldreligie*. Amsterdam, 1966, p. 18.
- 93 Elders in de krant liet televisierecensent Hans de Witte zich overigens waarderend over het programma uit. Frank van Vree, *De metamorfose van een dagblad. Een journalistieke geschiedenis van de Volkskrant*. Amsterdam: Meulenhoff, 1996, p. 41.
- 94 *Algemeen Handelsblad*, 6 januari 1964, p. 7.
- 95 *NRC*, 6 januari 1964, p. 3 en 5.
- 96 *NRC*, 8 januari 1964.
- 97 Blokker kreeg van de directiesecretaresses stiekem inzage in dit soort brieven. Brief Blokker aan auteur, d.d. 24 januari 2003.
- 98 Interview Blokker; *Elseviers Weekblad*, 8-9 april 1964.
- 99 Vanda de Haan, 'Verliefd op Oranje. Een vergelijking van de berichtgeving over Claus von Amsberg en Máxima Zorreguieta', p. 27. Werkstuk onderzoekscollege 'De betekenis van de jaren zestig voor de Nederlandse dagbladjournalistiek' onder leiding van Pien van der Hoeven, Rijksuniversiteit Groningen, afd. Journalistiek, 2008.
- 100 Het hoofdartikel van maandag 28 juni 1965 ter gelegenheid van de verloving was van de hand van Steketee. Geverifieerd aan de hand van zijn plakboek.
- 101 *Algemeen Handelsblad*, 28 juni 1965.
- 102 H.J.A. Hofland, "'In de hoofdstad loeit het oproer en brandt het verzet tegen de over-

- heid.” De merkwaardige verhouding tussen de waarheid en de goede zaak’, in: Van Amerongen e.a., *Luizen*, p. 87.
- 103 Archief Steketee. Brief Feith aan Stempels en Steketee, d.d. 5 juli 1965.
- 104 Archief Steketee. Brief Feith aan Stempels en Steketee, d.d. 19 juli 1965.
- 105 RvC NDU, 28 april 1966.
- 106 Het was dit meningsverschil dat Stempels drie jaar later zou aanhalen als argument tegen een tweehoofdige hoofdredactie, die het gevolg zou zijn geweest van de door Steketee in 1962-1963 voorgestelde krantenfusie. Zie interview met Stempels in *Discorsi*, mei 1968.
- 107 *Algemeen Handelsblad*, 29 juni 1965, p. 2.
- 108 Roos de Ridder, ‘Provo in de pers. Een overzicht van de eerste vijf maanden.’ Werkstuk onderzoekscollege ‘De betekenis van de jaren zestig voor de Nederlandse dagbladjournalistiek’ onder leiding van Pien van der Hoeven, Rijksuniversiteit Groningen, afd. Journalistiek, 2008, p. 15.
- 109 *Algemeen Handelsblad*, maandag 9 augustus, ‘Politie slaags met provo’s’, p. 2 en Pas, *Imaazjel*, p. 120.
- 110 *Algemeen Handelsblad*, 10 maart 1966, p. 5.
- 111 Interview Sampiemon; *Draagbare Hofland*, p. 44.
- 112 Philip van Tijn, in: *De krant komt altijd vol*, p. 113.
- 113 Interview Steketee.
- 114 Van Mierlo geciteerd in: Ben Rogmans, *Hans van Mierlo. Een bon vivant in de politiek*. Utrecht: Het Spectrum, 1991, p. 28. Harry Mulisch had een gelijksoortige ervaring, die hij beschrijft op p. 95-96 van *Bericht aan de rattenkoning* (De Bezige Bij, 1966). De ridderslag wordt genoemd op p. 79.
- 115 Interview Sampiemon.
- 116 *NRC*, 21 en 22 maart 1966.
- 117 *Algemeen Handelsblad*, 27 augustus 1966, p. 16, ‘Hans Tuynman en zijn vrienden. Full-time Provo, een opvallend goed boek.’
- 118 Interviews Van Mierlo en Steketee.
- 119 Interview Hofland. Faust: ‘Zwei Seelen wohnen, ach! in meiner Brust’.
- 120 Vivian Voss, *Beeld van een partij. De documentaire geschiedenis van D’66*. Haarlem, De Haan, 1981, p. 13.
- 121 Interview Van Mierlo.
- 122 Interview Gruijters.
- 123 Interview Gruijters; Menno van der Land, *Tussen ideaal en illusie. De geschiedenis van D’66, 1966-2003*. Den Haag: Sdu, 2003, p. 21. De serie zou volgens Van der Land in november 1965 in het *Handelsblad* hebben gestaan, maar is in die maand niet te vinden.
- 124 Van der Land, 2003, p. 19 en 20.
- 125 Hans van Mierlo geciteerd in: *HP/De Tijd*, 26 april 1991, p. 30.
- 126 Van der Land, 2003, p. 24.
- 127 Voss, 1981, p. 16.
- 128 ‘Zeg er ’ns wat van’, in: *de Volkskrant*, maandag 6 februari 1967, p. 5.
- 129 *De Telegraaf*, 17 februari 1967.
- 130 Interview Van Mierlo.
- 131 Interview Gruijters.
- 132 Van der Zee in *Vriendenboek Hofland*, p. 151.

- 133 Interview Gruijters; Sampiemon, geciteerd in: *NRC Handelsblad*, 26 september 1987. Van Mierlo spreekt zelfs van 'faciliteiten' die Steketee bood, zie: G. Schreuders, 'Journalist-politicus Hans van Mierlo', in: P. Hagen (red.), *De journalistieke verbeelding*. Utrecht, 1986, p.153.
- 134 *Algemeen Handelsblad*, 15 september 1966.
- 135 *Algemeen Handelsblad*, 28 december 1966.
- 136 Interview Van Mierlo.
- 137 Brief van Van Mierlo aan Steketee, waarin hij Steketee bedankt voor diens felicitaties bij zijn benoeming tot minister van Buitenlandse Zaken, d.d. 7 september 1994.
- 138 *Algemeen Handelsblad*, 14 februari 1967; Van der Plasse, 1999.
- 139 *Algemeen Handelsblad*, 16 februari 1967.
- 140 *Algemeen Handelsblad*, 27 februari 1967.
- 141 Onderzoek van de VU, aangehaald in Van der Land, 2003, p. 38-39.
- 142 M. Wagenveld, *D'66 in de dagbladen. Zes Nederlandse dagbladen over de nieuwe politieke partij D'66 van september 1966 tot april 1967*. Doctoraalscriptie Rijksuniversiteit Groningen 1998, p. 81.
- 143 Idem, p. 83; hoofdstuk 3.
- 144 Interview Gruijters. Gruijters herinnerde zich in dit opzicht de redacteuren Frits Bergman en Bruno Voskuil.
- 145 *Algemeen Handelsblad*, 19 december 1966.
- 146 Als zodanig wordt de krant bijvoorbeeld genoemd in Van der Land, 2003, p. 37.
- 147 'Zeg er 'ns wat van', in: *de Volkskrant*, maandag 6 februari 1967, p. 5.
In werkelijkheid stond er: 'Waarom zoudt u zich blind staren op de andere politieke partijen, als D'66 u een blik gunt in de kleine lettertjes van het contract tussen kiezer en gekozenen!'
- 148 Interviews Van Mierlo en Gruijters; Schreuders, 1986, p. 153.
- 149 Bijvoorbeeld 16 september 1966 en 19 april 1967.
- 150 Als D'66'er is de vroegere Handelsblad-medewerkster en lid van Eerste Kamer voor D'66 M.L. Tiesinga-Autsema ter ore gekomen dat de commissarissen en directie in Rotterdam veel kritiek hadden op de leiding van het Handelsblad ten aanzien van het ontstaan van D'66 bij het Handelsblad (interview Tiesinga).
- 151 Archief Steketee. Brief, d.d. 7 september 1994.
- 152 *Algemeen Handelsblad*, 19 april 1967.
- 153 Interview Sampiemon.
- 154 Archiven *NRC Handelsblad*. Concept-rapport van de commissie-Blokker, d.d. 31 augustus 1967; RvC NDU, 28 april 1966.
- 155 Interview Steketee; archief Steketee. Brief van J.G. de Graaf aan Steketee, d.d. 19 juni 1968.
- 156 Woltz in: *De krant komt altijd vol*, p. 128.
- 157 Archief Steketee. *Algemeen Handelsblad*, krantenknipsel uit juni 1968.
- 158 Archiven *NRC Handelsblad*. Makrotest n.v., 'Memorandum inzake een groepsdiscussie ten behoeve van het Algemeen Handelsblad'.

5 Aanval op het Handelsblad

- 1 Interview Van Overeem; Gemeente Archief Rotterdam. Interview met G. Zalsman, 29 oktober 1971, opname 250, band 1: 'AH was gekocht door de NRC'.
- 2 Interview Hijmans-Sipkes. Zij was toen secretaresse van Pluygers.
- 3 RvC NDU, 15 februari 1965.
- 4 Interviews Pluygers, Drost en Momma. Tekenend is ook de opmerking van Pluygers in de commissarissenvergadering van november 1967 'dat het beter gaat bij AH omdat er nu een man is [Stijkel] die zegt hoe het moet'.
- 5 RvC NDU, 2 juni 1965.
- 6 Archiven *NRC Handelsblad*. *De Pluygerskrant*, 2 mei 1981.
- 7 RvC NDU, 2 juni 1965.
- 8 Aldus Pluygers in RvC NDU, 25 augustus 1965 en 20 juni 1966.
- 9 RvC NDU, 2 juni 1965.
- 10 RvC NDU, 20 juni 1966.
- 11 RvC NDU, 20 juni en 10 aug 1966, 1 maart 1967.
- 12 RvC NDU, 2 juni 1965.
- 13 RvC NDU, 20 juni 1966.
- 14 RvC NDU, 28 juni 1967.
- 15 RvC NDU, 9 augustus 1967.
- 16 Interview Hijmans-Sipkes.
- 17 RvC NDU, 28 juni 1967 en 9 augustus 1967.
- 18 RvC NDU, 11 oktober 1967.
- 19 RvC NDU, 2 juni 1965.
- 20 RvC NDU, 25 augustus 1965.
- 21 Archief Steketee. Brief aan Handelsblad-directeur Drost van de directie en Raad van Commissarissen van Bonaventura, d.d. 4 augustus 1965.
- 22 RvC NDU, 25 augustus 1965.
- 23 Terugloop in betalende abonnees bij AH 1e halfjaar 1965 1280; 1e halfjaar 1966 teruggang 1609.
- 24 RvC NDU, 10 augustus 1966. In een voor een NRC-directeur ongebruikelijke en ongepaste inmenging in redactioneel beleid kondigde Pluygers aan met Steketee van gedachten te willen wisselen, waarbij hij een formule als die van *The Daily Telegraph* voor het *Handelsblad* voor ogen had.
- 25 RvC NRC, 11 oktober 1960. Naar aanleiding van een lezersenquête wisten directie en commissarissen ook een lichte aanpassing in het redactionele beleid van Stempels af te dwingen. Zie hoofdstuk 3.
- 26 Tot 1969 daalde het aantal abonnees van de NRC zelfs een stuk sneller dan dat van het *Handelsblad*. (IISG/Persmuseum. Archief NDP. 470 'Oplagecijfers'; RvC NDU, 10 oktober 1966.)
- 27 RvC NDU, 1 maart 1967. Steketee vond de bevrozing oneerlijk. Weliswaar waren de technische kosten per pagina van het *Handelsblad* hoger dan van de NRC, de redactionele kosten per pagina waren juist lager.
- 28 RvC NDU, 27 november 1967; Archiven *NRC Handelsblad*. Brief van Stijkel 'Aan alle medewerkers en medewerkers van het Algemeen Handelsblad', d.d. 27 december 1967.
- 29 *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 30 november 1967.

- 30 RvC NDU, 1 maart 1967. Idem interviews De Vink en Van der Zee.
- 31 Archieven *NRC Handelsblad*. Concept-rapport van de commissie Blokker, d.d. 31 augustus 1967, p. 1.
- 32 Geverifieerd bij zijn latere echtgenote, Jeltje van Nieuwenhoven. Joop van Tijn had naar de functie gesolliciteerd, maar kwam niet door de medische keuring. Hij raadde zijn vriend Groen toen aan te solliciteren. Volgens Van Nieuwenhoven was de onzekere toekomst van het *Handelsblad* voor Groen een reden om de raad van Van Tijn op te volgen.
- 33 Een functie bij de Universiteit van Amsterdam die Steketee op het oog had, ging aan zijn neus voorbij. RvC NDU, 27 november 1967.
- 34 Archieven *NRC Handelsblad*. Brief Steketee, d.d. 6 december 1966; interview Blokker.
- 35 Archieven *NRC Handelsblad*. Rapport commissie-Blokker, p. 4 en 7.
- 36 Interview Blokker.
- 37 Interview Heldring. Het plan-Fouchet behelsde een Europese politieke unie waarin, naar de wens van De Gaulle, de macht niet bij de Europese Commissie, maar bij de staatshoofden en regeringsleiders zou komen te liggen.
- 38 Interviews Abbing, Heldring, Spoor, Tiesinga.
- 39 Interview Heldring.
- 40 RvC NDU, 27 november 1967.
- 41 Idem.
- 42 RvC NDU, 27 november 1967. Feith zei dat dit hem door Blokker verteld was, maar aangezien Blokker naar eigen zeggen Feith nooit heeft ontmoet, kan het niet anders dan dat Feith zich baseerde op diens rapport.
- 43 RvC NDU, 27 november 1967.
- 44 Idem.
- 45 Idem.
- 46 RvC NDU, 6 december 1967.
- 47 *Trouw*, 29 november 1967.
- 48 *Friese Koerier*, 29 november 1967.
- 40 Interviews Schreiner en Moojen; *VN*, 23 december 1967: Heldring schreef in 'Dezer dagen': 'Ik vond in de trein een krant die ik principieel nooit koop.'
- 50 Volgens de notulen van de commissarissenvergadering van maandag 27 november waren de hoofdredacties van de *NRC*, het *AD* en het *Handelsblad* ingelicht, alleen Steketee zou voor een voldongen feit worden gesteld en pas de volgende dag, de dag van de publieke aankondiging, worden ingelicht. Dit betekent dus dat Stijkel wel overleg met adjunct-hoofdredacteur Hofland had gepleegd over Unitel, maar hoofdredacteur Steketee er volledig buiten had gehouden.
- 51 *De Nieuwe Linie*, 23 december 1967.
- 52 Interview Blokker.
- 53 Pas, *Imaazje!*, p. 218.
- 54 Interview Blokker.
- 55 *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 30 november 1967.
- 56 *VN*, 16 december 1967.
- 57 Interview Gruijters.
- 58 Interview Sampiemon.
- 59 Interviews Jansen van Galen en Van der Zee.
- 60 Interview Hofland: bijvoorbeeld het zondagochtendprogramma van de nos met Ageeth Scherphuis en Joop van Tijn.

- 61 VN, 16 december 1967 en 16 maart 1968.
- 62 Brochure van Studentenvakbeweging (svb), geciteerd in: Van Amerongen, VN, 16 maart 1968.
- 63 Van der Zee, *Vriendenboek Hofland*, p. 155.
- 64 RvC NDU, 6 december 1967.
- 65 Snijders en Soetenhorst hebben het in *De krant in het nauw* over 5000 opzeggingen voor het *Handelsblad* (p. 74). Dit aantal is schromelijk overdreven. Stijkel schatte het Unitel-effect op de commissarissenvergadering van 15 augustus 1968 voor het *Handelsblad* op een verlies van 1000 abonnementen – de totale teruggang was met name door de afschaffing van het studentenabonnement groter. Aangezien het aantal opzeggingen voor het eerste kwartaal van 1968 4000 was, vergeleken met 3040 het jaar ervoor, zou de schatting van Stijkel correct kunnen zijn.
- 66 RvC NDU, 10 maart 1970. Uiteindelijk zou het zover niet komen. De NDU beëindigde de samenwerking met *De Telegraaf*, omdat dit door de Arbeiderspers en Perscombinatie geëist werd als onderdeel van een overeenkomst met de NDU inzake *Het Vrije Volk*.
- 67 RvC NDU, 27 november 1967. Er is een duidelijk verschil tussen de publieke uitlatingen en die binnenskamers. In een interview met Bibeb (VN, 23 december 1967) zegt Van den Bergh, in reactie op de stelling van Bibeb dat het bij Unitel gaat om 'een sterk rechtse concentratie', juist luchtigjes: 'Welnee, een technische, commerciële concentratie die geen enkele verandering brengt in het redactionele beleid.'
- 68 Van der Zee, *Vriendenboek Hofland*, p. 153.
- 69 RvC NDU, 6 december 1967 en 27 november 1967. President-commissaris Feith was bang dat Steketee in Unitel aanleiding zou zien 'iets tegen ons te doen'.
- 70 Afdeling van de Centrale Kamer voor Handelsbevordering. Steketee moest er de export van Nederlandse producten naar Afrika bevorderen.
- 71 Archief Steketee. Brief van J.A. Blokker aan Steketee, d.d. 11 december 1967.
- 72 *De Nieuwe Linie*, 23 december 1967.
- 73 Archief Steketee. Brief van dr. V.E. van Vriesland aan de hoofdredactie van het *Algemeen Handelsblad*, d.d. 21 december 1967.
- 74 Interview Blokker.
- 75 Interviews Abbing, Blokker, Spoor en Van der Zee; Woltz in: *Vriendenboek Hofland*, p. 12. Zie ook interview Bibeb met Sidney van den Bergh, VN, 23 december 1967.
- 76 Archieven NRC *Handelsblad*. Brief van Stijkel 'Aan alle medewerkers en medewerkers van het Algemeen Handelsblad', d.d. 27 december 1967.

6 Salto Mortale. Het Handelsblad onder leiding van Hofland en Spoor (1968-1970)

- 1 Archieven NRC *Handelsblad*. Jaaroverzicht *Algemeen Handelsblad* 1956; *De volgende a.u.b. Twintig jaar wereldgebeuren in 160 politieke prenten van F. Behrendt*. Perscombinatie, 1971.
- 2 Zie bijvoorbeeld: archieven NRC *Handelsblad*. Verslag van de redactievergadering, maandag 19 november 1962, waar *Gelderlander*-hoofdredacteur Frequin te gast was.
- 3 Archieven NRC *Handelsblad*. Maandagvergadering, 26 februari 1962.
- 4 *De volgende a.u.b.*, 1971.
- 5 Aldus Behrendt zelf in *Vrij Nederland*, 2 maart 1968. Volgens Van der Zee vertrok

- Behrendt, nadat in zijn bijzijn op een redactievergadering door redacteuren meer zeggenschap geëist was over de inhoud van de tekeningen, inclusief een vetorecht (Van der Zee in: *Vriendenboek Hofland*, p. 152).
- 6 Interviews Hofland en Smits; *Vrij Nederland*, 2 maart 1968. Zie ook notulen RvC NDU, 1 maart 1968, waarin Stijkel verklaart dat Behrendt is vertrokken vanwege 'meningsverschillen tussen de heren Hofland en Behrendt over bepaalde politieke tekeningen'.
 - 7 Stijkel en Hofland deden het hun voorkomen dat Behrendt niet van zijn vertrek naar *Het Parool* af te houden was geweest. RvC NDU, 1 en 29 maart 1968.
 - 8 Van der Zee, *Vriendenboek Hofland*, p. 152. Toen Van der Zee bijna twintig jaar later hoofdredacteur van *Het Parool* werd, was Behrendt daar nog steeds politiek tekenaar. Ook daar wilde Van der Zee hem kwijt, en ook toen vond Behrendt een heenkomen in meer rechtse richting, ditmaal bij *De Telegraaf*. Zie Van der Zee, *De Overkant*, p. 81 en 82.
 - 9 Interview H. Smits; in *De krant komt altijd vol*, p. 100 noemt Smits 1 april als ingangsdatum van zijn dienstverband bij het *Handelsblad*.
 - 10 VN, 16 maart 1968.
 - 11 Archieven NRC *Handelsblad*. Reclamekrant van het *Algemeen Handelsblad*, d.d. 1968.
 - 12 VN, 16 maart 1968.
 - 13 Idem.
 - 14 Reclamekrant; R.D. van Harrewijn (red.), *Demokrant: journalistieke bijdragen tot meningsvorming over de persconcentratie*. Leiden: s.v.b., 1968.
 - 15 *Demokrant*.
 - 16 Reclamekrant; *Demokrant*.
 - 17 Ilja van den Broek, 'De persoonlijke politiek van New Journalism' in: *Tijdschrift voor Mediageschiedenis*, jrg. 6/2003 nr. 1, p. 108-123.
 - 18 Interview Van der Zee; Van der Zee, *Vriendenboek Hofland*, p. 150.
 - 19 Archieven NRC *Handelsblad*. Redactiebespreking *Algemeen Handelsblad*, 7 januari 1963, p. 3.
 - 20 Interview John Jansen van Galen.
 - 21 Interviews Blokker, Hofland en Van der Zee; archieven NRC *Handelsblad*. Rapport voor vergadering te Vreeland, 25 juni 1969: vier algemene verslaggevers, zes gewone verslaggevers, een stadsverslaggever en de chef nieuwsdienst. RvC NDU, 6 december 1967: 54 redacteuren.
 - 22 Beschrijving Boer: interviews Hofland, Steketee, De Vink, Woltz en Van der Zee.
 - 23 Interview De Vink.
 - 24 Interview Van der Zee.
 - 25 Reclamekrant.
 - 26 De Vink vertrok in het najaar van 1968 naar de GPD in Den Haag. Naar eigen zeggen was De Vink gefrustreerd door het gebrek aan ondersteuning van de kant van Hofland bij het functioneren van de nieuwsdienst (Interview De Vink).
 - 27 Interview Heldring.
 - 28 Interview Spoor.
 - 29 Interview Spoor; column Spoor voor het radioprogramma ovt van de vPRO, op 10 december 2006. Ook Kuitenbrouwer, Tiesinga en Van der Zee herinneren zich dat Spoor dat kamertje toegewezen kreeg. Hofland noemt het een fabeltje (interview Hofland).

- 30 Hans Smits, 'Het was geen kwijnend blaadje', in: *De krant komt altijd vol*, p. 100; interview Van der Zee.
- 31 Interview Spoor.
- 32 Archiven *NRC Handelsblad*. J. Walter Thompson Company N.V., *Aanbevelingen voor het Algemeen Handelsblad*, april 1969, p.86
- 33 Thompson-rapport, p. 23.
- 34 Idem, conclusie 8 en p. 17.
- 35 Idem, p. 33 en 34.
- 36 Idem, p. 66.
- 37 Idem, p. 65. Wel fundamenteel tegen de huidige maatschappij keerden zich volgens JWT de PSP en een deel van de PvdA.
- 38 Archiven *NRC Handelsblad*. Thompson-rapport, p. 30.
- 39 *Draagbare Hofland*, p. 47.
- 40 Archiven *NRC Handelsblad*. 'Commentaar op de aanbevelingen voor het Algemeen Handelsblad van J. Walter Thompson Company N.V. april 1969' (4 p.). Dit commentaar moet afkomstig zijn van de directie, want het gaat voornamelijk in op praktische punten en financiële implicaties en nauwelijks op aanbevelingen betreffende de redactionele inhoud.
- 41 Interview Abbing.
- 42 Typering op grond van interviews Abbing, Heldring, Spoor, Tiesinga en Woltz.
- 43 Interviews Heldring en Spoor: één of twee keer een opiniestuk; archiven *NRC Handelsblad*. Spoor, brief aan Pluygers, d.d. 1979: 'geheel buiten mij om'.
- 44 Interview Heldring.
- 45 Interviews Abbing en Woltz.
- 46 Archiven *NRC Handelsblad*. Thompson-rapport, p. 58. Losse verkoop *NRC* zelfde periode: 1300; RvC NDU, 18 oktober 1968.
- 47 Archiven *NRC Handelsblad*. Commentaar Stijkel op Thompson-rapport.
- 48 Idem.
- 49 Mail Hofland aan de auteur, d.d. 30 december 2003; overpeinzing Montag 1568, 2 oktober 2010.
- 50 Hofland erkent dat hij de redactie er niet van op de hoogte had gesteld, maar ontkent dat hij geen voorbereidingen zou hebben getroffen; hij zou samen met chef nieuwswdienst Van der Zee een nieuw productieschema hebben opgezet (mail Hofland aan de auteur, d.d. 30 december 2003, idem d.d. 5 oktober 2004: de redactionele organisatie zou in handen zijn geweest van chef nieuwswdienst Van der Zee). Maar Van der Zee was tot zijn grote frustratie juist helemaal niet betrokken bij het nieuwe zakschema, dat pas vlak voor de invoering van de vroege editie door chef opmaak Van Baarsel werd gemaakt. Volgens Wout Woltz wist de redactie tot drie, vier dagen voor de verschijning van de vroege editie nog van niets en waren ook de chefs en adjunct-hoofd-redacteur 'compleet overdonderd' (*De krant komt altijd vol*, p. 128).
- 51 Interview Van der Zee.
- 52 Interviews Spoor en Woltz; Woltz in: *De krant komt altijd vol*, 128.
- 53 Archiven *NRC Handelsblad*. Memo m.b.t. middageditie 'Met ingang van maandag 19 mei'; Zie ook Woltz in: *De krant komt altijd vol*, p. 128.
- 54 Mail Hofland aan auteur, d.d. 30 december 2003.
- 55 Interviews Hofland, Sampiemon, Spoor, Woltz en Van der Zee. Mails Hofland aan de auteur, d.d. 30 december 2003 en 5 oktober 2004 (volgens chef buitenland Sampiemon gingen de chefs alleen uit loyaliteit met Hofland akkoord).

- 56 Interview Van der Zee.
- 57 Mail Hofland aan de auteur, d.d. 30 december 2003; overpeinzing Montag 1568.
- 58 Spoor, telefoongesprek 2 oktober 2004: het was ook de vraag of Hofland hem had kunnen bereiken op een onbekend vakantieadres.
- 59 Interviews Spoor en Tiesinga. Spoor, telefoongesprek 2 oktober 2004.
- 60 Interviews Spoor en Woltz.
- 61 Interviews Kuitenbrouwer en Spoor. Zie ook Woltz in: *De krant komt altijd vol*. *Het Parool* laat in de zomer van 1968 ook meisjes met *Het Parool* over de borsten de krant verkopen. Mulder en Koedijk, *Lees die krant*, p. 487 en illustratie 45.
- 62 RvC NDU, 28 augustus 1969.
- 63 Interview Sampiemon.
- 64 Archief Van der Zee. Memo S. van der Zee, 'Hoofddredactie', d.d. 20 mei 1969.
- 65 Archief Van der Zee. Memo Van der Zee, d.d. 20 mei 1969.
- 66 Archief Van der Zee. Ongedateerd, handgeschreven memo van Van der Zee, 'uitsluitend hoofddredactie', 'vertrouwelijk'.
- 67 Archief Van der Zee. Memo Van der Zee, d.d. 20 mei 1969.
- 68 Interview Kuitenbrouwer. Verhalen die de ronde deden in Utrecht, voordat Kuitenbrouwer bij het *Handelsblad* ging werken in september 1969.
- 69 Archieven *NRC Handelsblad*. Rapport voor vergadering te Vreeland, 25 juni 1969.
- 70 Interviews Spoor en Tiesinga.
- 71 Interview Spoor.
- 72 Interviews Spoor en Van der Zee.
- 73 Vreeland-rapport. Zie ook interview met Spoor in: *Door onze redacteurs. NRC Handelsblad 1970-1995*, 1995, p. 15-20.
- 74 Archieven *NRC Handelsblad*. Vergadering werkgroep 2e katern vrijdag 15 mei 1970.
- 75 Respectievelijk 30 en 26 januari 1970.
- 76 Archieven *NRC Handelsblad*. Vergadering werkgroep 2e katern vrijdag 15 mei 1970.
- 77 Het Tweede Katern is bestudeerd in de maanden januari en juni 1970.
- 78 Ria van Haaster, 'Welke eisen stelt u aan een verslaggeefster?', in: *De Journalist*, 15 januari 1969.
- 79 Brief van G. Werkman, gepubliceerd in *De Journalist*, 15 maart 1969. Werkman kwam in 1931 bij het *Algemeen Handelsblad* werken.
- 80 Interview Lewin.
- 81 Typering door Hofland van Haya van Someren-Downer in de *Haagse Post*, 12-18 januari 1972, p. 45.
- 82 Interview Lewin.
- 83 Interviews Gruijters, Spoor en Van der Zee.
- 84 Door Woltz aangehaalde anekdote tijdens zijn speech ter gelegenheid van de uitreiking van de P.C. Hooftprijs aan Hofland.
- 85 Interview Lewin.
- 86 Ayolt de Groot, 'Algemeen Handelsblad 1968-1970: Maagdenhuisbezetting en Dolle Mina', Werkstuk onderzoekscollege 'De betekenis van de jaren zestig voor de Nederlandse dagbladjournalistiek' onder leiding van Pien van der Hoeven, Rijksuniversiteit Groningen, afd. Journalistiek, 2008.
- 87 <http://www.aletta.nu/aletta/content/134155/dolle-mina>, 24 juni 2011.
- 88 *Algemeen Handelsblad*, vrijdag 30 januari 1970.
- 89 Geciteerd in De Groot, 2008, p. 16.

- 90 Interview Lewin. 'Het gekrakeel' ontleend aan *Algemeen Handelsblad*, maandag 6 april 1970.
- 91 *Algemeen Handelsblad*, maandag 6 april 1970; 'heksenketel' ontleend aan interview Lewin.
- 92 Interview Lewin.
- 93 Reclamekrant; idem *VN* 16 maart 1968.
- 94 *Draagbare Hofland*, p. 49 en 50.
- 95 Interviews Hofland en Woltz.
- 96 Interview Kuitenbrouwer.
- 97 Telefonisch gesprek Spoor, 26 november 2004.
- 98 Interview Sampiemon.
- 99 *Haagse Post*, 12 en 18 januari 1972.
- 100 *RvC AH*, 12 februari 1964. Zie ook hoofdstuk 2.
- 101 Spoor in: *ovt*, 10 december 2006.
- 102 *Algemeen Handelsblad*, 6 februari 1968, p. 3.
- 103 Spoor geciteerd in Heijink, masterscriptie Journalistiek RuG, p. 31.
- 104 Van der Zee, *Vriendenboek Hofland*, p. 157.
- 105 *VN*, 16 maart 1968.
- 106 Interview Heldring.
- 107 Interviews Tiesinga, Van der der Zee en Bik.
- 108 Woltz in: *Vriendenboek Hofland*, p. 14 en 15.
- 109 Interview Van der Zee.
- 110 Interview Pluygers.
- 111 Archiven *NRC Handelsblad*. Thompson-rapport, aanbeveling 28, p. 45.
- 112 Woltz in: *De krant komt altijd vol*, p. 128.
- 113 Interview met Spoor in: *Door onze redacteurs*, 1995.
- 114 Interviews Heldring, Spoor en Woltz. Geen cijfers beschikbaar.
- 115 Interview Hofland; Schneider en Hemels, 1979, p. 376.
- 116 Interview Kuitenbrouwer.
- 117 Archiven *NRC Handelsblad*. Toelichting bij verklaring van de redactievergadering van vrijdag 17 april 1970.
- 118 In menig geheugen zijn de wervingscampagne met de 'witte vrouwen' en de verkoop van de vroege editie door de meisjes in witte t-shirts gaan samenklonteren. Uit archiefstukken en krantenartikelen valt echter duidelijk op te maken dat de vroege editie ingevoerd werd op 19 mei 1969. Tijdens de wervingsactie van de Heldere Krant in november-december 1969 was die editie alweer stopgezet; de 'witte vrouwen' deelden de kranten pas na vier uur uit.
- 119 Mulder en Koedijk, *Lees die krant*, p. 504.
- 120 IISG/Persmuseum. Archief NDP, inv. nr. 470. Oplagecijfers NDP; *De Journalist*, thema-nummer oplagecijfers, jrg. 29, nr. 18, 1978.
- 121 IISG/Persmuseum. Archief NDP, inv. nr. 470: per 30 september 1964 62.400 abonnees; per 30 september 1967 61.200 abonnees; per 1 april 1970 55.664 abonnees; per 1 april 1971 editie *Handelsblad NRC* 49.646 abonnees.
- 122 Interviews Sampiemon en Van der Zee.

7 Samenwerking en sabotage. Het voorspel van de fusie

- 1 Interview Spoor. Hofland herinnert zich dat Stempels een boze brief stuurde.
- 2 Archiven *NRC Handelsblad*. Rapport van Drost, Baas en Pluygers voor de raden van commissarissen van Algemeen Handelsblad n.v. en de Nieuwe Rotterdamse Courant n.v., d.d. 8 mei 1964.
- 3 Zo bezwoer Steketee op de redactievergadering van 13 oktober 1964 gealarmeerde redacteurs 'dat samenwerking ophoudt, waar de persoonlijkheid van de krant in gevaar komt'. Zie ook Pluygers, RvC NDU, 28 juni 1967.
- 4 Archiven *NRC Handelsblad*/Archief Steketee. Inbreng van Steketee voor de jaarlijkse redactievergadering, 27 oktober 1965.
- 5 Archiven *NRC Handelsblad*. Resumé van de redactiebespreking d.d. 11 februari 1965. En: bij de binnenlandredacteurs van het Handelsblad was wrevel ontstaan over het feit dat zij plotseling geacht werden van Amsterdamse nieuwsberichten een doorslag ter beschikking te stellen aan Sprengers, de Amsterdamse redacteur van de *NRC* in Amsterdam (resumé van de bespreking tussen de hoofdredactie en de redactie binnenland op 12 februari 1965).
- 6 Archiven *NRC Handelsblad*/Archief Steketee. Inbreng van Steketee voor de jaarlijkse redactievergadering, 27 oktober 1965.
- 7 RvC NDU, 28 juni 1967.
- 8 Interview Waanders; Waanders in: *De krant komt altijd vol*, p. 122.
- 9 Archiven *NRC Handelsblad*. Vreeland-rapport, 25 juni 1969 en RvC NDU, 11 november 1969.
- 10 In zijn hoofdartikelen had Stempels zich steeds tegen de door D'66 voorgestelde constitutionele hervormingen gekeerd.
- 11 Interviews Vis en Waanders.
- 12 Interview Westerwoudt.
- 13 RvC NDU, 11 november 1969.
- 14 D'66 kreeg in het *Handelsblad* ook meer aandacht. Zo werd op 30 juni 1970 een interview van de politieke redactie met Van Mierlo niet in de *NRC* opgenomen, maar wel in het *Handelsblad* (met foto).
- 15 Interview Spoor.
- 16 Pluygers, RvC NDU, 28 juni 1967. Hij noemt alleen Londen, maar ook in Parijs zaten tot in 1970 nog twee correspondenten: Boogerman en Visser, die een 'gezamenlijke Parijse redactie' voerden vanaf 13 januari 1970, aldus de *NRC* van die dag. Idem, *De Journalist*, 28 oktober 1968.
- 17 Archiven *NRC Handelsblad*. Concept-rapport van de commissie-Blokker, d.d. 31 augustus 1967.
- 18 Interview Westerwoudt.
- 19 Archief Van der Zee. Brief van Heldring aan Van der Zee, d.d. 30 juni 1970.
- 20 Archief Van der Zee. Een vertrouwelijk memorandum over streng vertrouwelijk gesprek met staatssecretaris Ahlers. Benz aan hoofdredactie, d.d. 29 maart 1970.
- 21 AD, 17 december 1968.
- 22 Interview Van der Zee.
- 23 Archief Van der Zee. Memorandum Benz aan hoofdredactie, d.d. 3 april 1970.
- 24 *Algemeen Handelsblad*, 26 januari 1970. De *NRC* plaatste hetzelfde stuk als het *Handelsblad*, maar vermeldde het hoofdpunt van het artikel, de mogelijke erkenning van de DDR, niet in de kop.

- 25 *Algemeen Handelsblad*, 5 februari 1970. Degene die Van der Zee de primeur verschaft had, was de hoofdredacteur van het SPD-blad *Vorwärts*, Jesco von Puttkamer, die altijd bij de vergaderingen van het partijbestuur aanwezig was.
- 26 Archief Van der Zee. Brief van Van der Zee aan Heldring, d.d. 8 februari 1970.
- 27 Archief Van der Zee. Brief van Heldring aan Van der Zee, d.d. 16 februari 1970.
- 28 *Algemeen Handelsblad*, 13 februari 1970. Het hoofdartikel was van de hand van Spoor.
- 29 Vergelijk bijvoorbeeld het *Algemeen Handelsblad* en de *NRC* van 9 maart 1970. Zie ook *Algemeen Handelsblad*, 2 maart 1970.
- 30 RvC NDU, 28 juni 1967. De maand april liet een achteruitgang zien van 20 procent voor het *Handelsblad*, 16 procent voor de *NRC* en 11 procent voor het *AD* in vergelijking met april 1966.
- 31 Aldus de commissarissen Van Lennep en Fockema Andreae, zie RvC NDU, 10 augustus 1966 en 1 maart 1967.
- 32 Interviews Pluygers en Momma.
- 33 Interview Heldring.
- 34 RvC NDU, 25 mei 1968.
- 35 RvC NDU, 27 november 1967 en 25 mei 1968.
- 36 Archieven *NRC Handelsblad*. Brief van Spoor aan Guise, d.d. 18 april 1971.
- 37 Interview Hijmans-Sipkes.
- 38 Interview Abbing.
- 39 Interview Momma.
- 40 Interviews Abbing, Momma, Spoor.
- 41 Archief Van der Zee. Algemene redactievergadering van de *NRC* op maandag 29 december 1969.
- 42 Interview Abbing.
- 43 Interviews Abbing, Momma, Spoor, Woltz; brief W.C. Momma aan auteur, d.d. 10 oktober 2004. De bijeenkomst is gedateerd met behulp van de agenda van Heldring uit 1970.
- 44 Archief Woltz. 'Aan de hoofddirectie N.D.U.', petitie Plasmolen-putsch, p. 2.
- 45 Interview Momma.
- 46 Interviews Momma en Woltz.
- 47 Interview Momma.
- 48 RvC NDU, 21 mei 1971.
- 49 RvC NDU, 11 december 1968.
- 50 Snijders en Soetenhorst, *De krant in het nauw*, 1972, p. 15 en 51.
- 51 RvC NDU, 28 augustus 1969; jaarverslag NDU over 1969.
- 52 RvC NDU, 11 november 1969.
- 53 RvC NDU, 17 april 1970.
- 54 RvC NDU, 9 november 1971.
- 55 Van de Laar, 1989, p. 56. De betreffende passage wordt als een citaat uit de notulen van de vergadering van 10 december 1969 van de Raad van Commissarissen gebracht, maar komt daar geenszins mee overeen.

8 De fusie. Blauwdruk voor de kwaliteitskrant

- 1 RvC NDU, 17 april 1970. Heldring heeft het hier over 24 maart jl. als de dag waarop volkomen duidelijk werd gemaakt dat samenvoeging moest worden gerealiseerd; notulen redactievergadering *NRC*, 20 april 1970; brief van Heldring aan P. van de Laar; de agenda van Heldring vermeldt op 24 maart: 'lunch Stijkel Amsterdam'. Waarschijnlijk waren ook de hoofdredacteurs van het *Handelsblad* bij deze lunch aanwezig. Ondanks de kerstservetjes die Spoor zich bij deze gelegenheid in de directiekamer herinnert was het jaar toen al bijna drie maanden gevorderd.
- 2 RvC NDU, 17 april 1970. Stijkel heeft op hem ingepraat. Interview Moojen: Stempels trok zich pas terug na 'zachte, indirecte dwang' en pas na enkele vergaderingen.
- 3 Interview Spoor.
- 4 *Draagbare Hofland*, p. 53.
- 5 Interview Heldring.
- 6 Archiven *NRC Handelsblad*. 'Rapport van de hoofdredacties over de samenvoeging van Algemeen Handelsblad en Nieuwe Rotterdamse Courant', d.d. 4 april 1970.
- 7 Aldus Heldring in RvC NDU, 17 april 1970.
- 8 Archief Heldring. Agenda 1970 van Heldring.
- 9 RvC NDU, 17 april 1970; Brief van A.A.M. van Roosmalen aan Pluygers en Spoor, d.d. 6 oktober 1980.
- 10 RvC NDU, 24 november 1970; *Vrij Nederland*, 25 april 1970.
- 11 Interviews Heldring en Spoor; RvC NDU, 17 april 1970; jaarverslag NDU 1970, p. 5.
- 12 Archiven *NRC Handelsblad*. 'Gesprek met de directie' (op 21 mei 1970), d.d. 1 juni 1970.
- 13 RvC NDU, 1 september 1970 en 19 januari 1971.
- 14 RvC NDU, 17 april 1970.
- 15 Idem; interview Heldring.
- 16 Interview Heldring.
- 17 Han Moojen in: *De krant komt altijd vol*, p. 76.
- 18 Interview Klein.
- 19 Interview Sampiemon.
- 20 Archiven *NRC Handelsblad*. Memorandum aan hoofdredacties van *Handelsblad* en *NRC* van chef kunstredactie *Handelsblad*. Organisatorische opzet voor kunstredactie en redactie cultureel supplement, d.d. 22 april 1970.
- 21 Interview Woltz.
- 22 Interview Kuitenbrouwer.
- 23 Interview Spoor.
- 24 Archiven *NRC Handelsblad*. Rapport deelgroep Amsterdamse redactie.
- 25 Archiven *NRC Handelsblad*. Eindrapport besprekingen werkgroep verslaggevers t.b.v. Centrale Werkgroep, 1970.
- 26 Archiven *NRC Handelsblad*. Eindrapport besprekingen werkgroep verslaggevers.
- 27 Interviews De Ruiter en Bik.
- 28 Interview Bik.
- 29 Archiven *NRC Handelsblad*. 'Notulen van de vergadering der buitenlandredactie AH/NRC gehouden te Rotterdam op 20 mei 1970'.
- 30 Interview C.M. Smits.
- 31 Interview Heldring.

- 32 Interview Sampiemon.
- 33 Archieven *NRC Handelsblad*. Rapporten van de deelwerkgroepen van de kunstredactie en Cultureel Supplement, Muziek; 'Rapport van de werkgroep kunst en cultureel supplement', d.d. 25 mei 1970.
- 34 Archieven *NRC Handelsblad*. Rapport deelwerkgroep Radio en Televisie; Centrale Werkgroep, 15 juni; 'Notities vergadering hoofdredactie 26 oktober 1970.'
- 35 Archieven *NRC Handelsblad*. 'Verslag van de vergadering van de werkgroep kunst op vrijdag 22 mei 1970.'
- 36 Gemeentearchief Rotterdam. Interview met G. Zalsman, 29 oktober 1971, opname 250, band 1.
- 37 Archieven *NRC Handelsblad*. 'Rapport van de werkgroep kunst en cultureel supplement', d.d. 25 mei 1970; het eindrapport van de centrale werkgroep. Genoemd worden de leden Poll, Van der Veen en Woltz (25 mei) en Sitniakowsky en Müller (eindrapport).
- 38 Archieven *NRC Handelsblad*. Eindrapport Centrale Werkgroep, september 1970, p. 2.
- 39 Idem, p. 3.
- 40 Idem, p. 5.
- 41 Interview Sampiemon.
- 42 Archieven *NRC Handelsblad*. 'Kort verslag van het gesprek tussen directie N.D.U. en hoofdredacties N.R.C./A.H. op dinsdag 4 augustus 1970 te Rotterdam.'
- 43 RvC NDU, 1 september 1970.
- 44 Nic. Schrama, *Dagblad De Tijd*, 1845-1974. Nijmegen, 1996, p. 508.
- 45 Schneider en Hemels, 1979, p. 340.
- 46 Martin Sommer, *Krantebeest*. J.M. Lücker. *Triomf en tragiek van een courantier*. Amsterdam: Balans, 1993, p. 201; Schrama, 1996, p. 488 en 507.
- 47 Sommer, 1993, p. 179; interview Spoor; Katholiek Documentatiecentrum. Archivalia N.G. Schrama (ANS) 1045, 53. Vergadering redactiecommissie met de heren Coebergh en Van Berckel en de directie op 26 mei 1971, p. 17.
- 48 Katholiek Documentatiecentrum. Archief *De Tijd* (AT), 216, 5421. n.v. Drukkerij De Tijd Financieel verslag boekjaar 1969: bedrijfsresultaat 1969 -3524; 1968 -2616; nettoresultaat 1969 -2608; 1968 -2693.
- 49 RvC NDU, 1 mei 1968. Dr. J.E. de Quay, president-commissaris VNU en oud-minister-president heeft gezegd dat uit politieke overwegingen stopzetting van *De Tijd* door VNU niet kan worden overwogen.
- 50 Lucas (op 4 juli 1969), geciteerd in: Schrama, 1996, p. 505.
- 51 RvC NDU, 26 augustus 1970.
- 52 Archief Heldring. Agenda 1970 Heldring.
- 53 Interview Spoor; Schrama, 1996, p. 509.
- 54 Op 11 augustus. Agenda 1970 Heldring; interview Heldring.
- 55 Archief Heldring. Agenda 1970 Heldring. De besprekingen waren op woensdag 11 en woensdag 18 augustus 1970 aan de Koeduinweg 2.
- 56 RvC NDU, 26 augustus 1970; ANS 1045, 51. Interim-memo inzake redactionele samenwerking door de heren Spoor en Lücker, d.d. 18 augustus 1970.
- 57 ANS 1045, 51. Discussiepunten voor het overleg van hoofdredactie en redactiecommissie inzake de redactionele samenwerking tussen *De Tijd* en *NRC/Handelsblad*, d.d. 16 september 1970, door Spoor en Lücker; idem d.d. 8 september 1970, iets andere versie.

- 58 Idem; RvC NDU, 26 augustus 1970.
- 59 Interview Hofland.
- 60 HP 12-18 januari 1972, p. 45; interviews Hofland en Van der Zee.
- 61 Interview Hofland. Naschrift: de chronologie klopt niet helemaal. Het eerste artikel van de serie 'Tegels lichten' stond al in januari 1970 in *Hollands Maandblad* (nr. 266) onder pseudoniem H.W.S. Wuster.
- 62 Interview Hofland.
- 63 Idem.
- 64 ANS 1045, 51. Discussiepunten, 16 september.
- 65 ANS, 1045, 51. Verklaring van de redactievergaderingen, 31 augustus 1970; Schrama, 1996, 509.
- 66 Sommer, 1993, 200.
- 67 Interview Sampiemon.
- 68 ANS 1045, nr. 53. Vergadering redactiecommissie met de heren Coebergh en Van Berckel en de directie op 26 mei 1971.
- 69 ANS, 1045, 52. Memorandum van de redactiecommissie aan de Raad van Bestuur van de VNU en aan de directie van *De Tijd*, d.d. 26 mei 1971, p. 4: de redactiecommissie had al op 2 september 1970 bij het bestuur aangekaart dat 'vrijwel alle redacteuren in een vertrouwenscrisis met deze hoofdredacteur leefden'.
- 70 ANS 1045, 52. Brief van mr. S.C.H. Coebergh (lid Raad van Bestuur VNU) aan de directie van de NDU, Aerdenhout, d.d. 4 februari 1971.
- 71 Archiven NRC *Handelsblad*. 'Notities vergadering hoofdredactie 26 oktober 1970'; 'Notities bespreking hoofdredactie Central 2 nov. 1970'.
- 72 ANS 1045, 51. Memo van de redactiecommissie aan directie en hoofdredactie, d.d. 4 november 1970.
- 73 De toenmalige redactiechef van *De Tijd* Nic. Schrama, geciteerd in Sommer, 1993, p. 202. Ook uit meer neutrale bronnen, bijvoorbeeld het progressierapport van Lückér, d.d. 9 december 1970, komt naar voren dat de productie van NRC *Handelsblad* magerder was dan die van *De Tijd*.
- 74 ANS 1045, 53. Nota betreffende stadsredacties, d.d. 22 oktober 1970.
- 75 RvC NDU, 24 november 1970; zie ook 21 mei 1971.
- 76 Archiven NRC *Handelsblad*. 'Balans van het wel en wee van mijn activiteiten gedurende jouw afwezigheid', Guise aan Spoor, medio mei 1971; Sportexpres, nr.16, dd. 22 april 1971, p.11.
- 77 ANS 1045, 51. Verslag van de vergadering van de sportredactie, 16 december 1970.
- 78 ANS, 1045, 51. Progressierapport van Lückér inzake Samenwerking *De Tijd-NRC Handelsblad*, d.d. 9 december 1970.
- 79 Archiven NRC *Handelsblad*. Balans van het wel en wee, medio mei 1971. Guise aan Spoor.
- 80 ANS 1045, 52. Brief van mr. S.C.H. Coebergh aan de directie van de NDU, Aerdenhout, d.d. 4 februari 1971.
- 81 ANS 1045, 52. Stand van zaken redactionele samenwerking *Tijd-Handelsblad NRC*, J.M. Lückér, 20 januari 1971.
- 82 ANS 1045, 52. Enige opmerkingen bij brief Lückér, Cuppen, d.d. 21 januari 1971.
- 83 ANS 1045, 52. Gemeenschappelijke Nieuwsdienst, 2 februari 1971; AT 216, 4062. Discussiestuk Gemeenschappelijke Nieuwsdienst, d.d. 11 februari 1971.
- 84 ANS 1045, 52. Brief directeur mr. W.A.M. van der Kallen aan Raad van Bestuur v.N.U. t.a.v. mr. S.C.H. Coebergh, d.d. 12 februari 1971.

- 85 ANS 1045, 52. Brief Pluygers aan directie VNU, 9 maart 1971
- 86 ANS 1045, 52. Van der Kallen aan Coebergh, d.d. 10 maart 1971.
- 87 ANS 1045, 52. Aldus Coebergh in toelichting op opheffingsbesluit tijdens een extra vergadering van de ondernemingsraad. Notulen van de ondernemingsraad, d.d. vrijdag 14 mei 1971.
- 88 ANS 1045, 52. Memorandum van de redactiecommissie aan de Raad van Bestuur van de VNU en aan de directie van *De Tijd*, d.d. 26 mei 1971.
- 89 Communicatiewetenschapper en oud-correspondent voor *De Tijd* J.M.H.J. Hemels bracht bijvoorbeeld in een workshop in het kader van de postdoctorale opleiding negentiende- en twintigste-eeuwse geschiedenis op 5 februari 2001 naar voren dat antipapisme mogelijk ten grondslag lag aan de mislukking van de nieuwsbank. Maarten Huygen heeft het over 'de liberale maar antipapistische NRC' in het voorwoord van het boekje gemaakt ter ere van het afscheid van Max Paumen in 1998. Zie ook Joep Bik in hetzelfde boekje.
- 90 Interview Van Overeem.
- 91 Archief Heldring. Agenda 1970 Heldring, woensdag 30 september om 14.00; Interview Heldring.

9 Sceptis en succes. Verwezenlijking van de kwaliteitskrant

- 1 Interview Spoor. Idem interviews Sampiemon, Van der Velden en Van der Zee.
- 2 RvC NDU, 17 april 1970.
- 3 Archieven *NRC Handelsblad*. 'Notulen van de op donderdag 11 juni 1970 gehouden vergadering der gezamenlijke redacties Buitenland van het *Algemeen Handelsblad* en de *Nieuwe Rotterdamse Courant* te Amsterdam van 16.00 tot 19.00 uur.'
- 4 Idem.
- 5 Interview Spoor.
- 6 Archieven *NRC Handelsblad*. Notities bespreking hoofdredactie Central 2 november 1970.
- 7 *The Case History of a National Evening Newspaper*, NDU 1979, p. 10.
- 8 Steketee in: RvC AH, 28 november 1962; interview Pluygers.
- 9 In *Case History*, 1979, worden de dubbele abonnementen als voornaamste reden van de terugloop in abonnees genoemd (p. 10); idem interview Pluygers.
- 10 Archieven *NRC Handelsblad*. Vergadering van de centrale werkgroep op 27 januari 1971.
- 11 *De Journalist*, themanummer oplagecijfers, jrg. 29, nr 18, 1978.
- 12 Archieven *NRC Handelsblad*. Vergadering van de centrale werkgroep op 27 januari 1971.
- 13 RvC NDU, 2 september 1971.
- 14 RvC NDU, 9 november 1971.
- 15 Archieven *NRC Handelsblad*. 'Gesprek met de directie', d.d. 1 juni 1970. Verslag van een gesprek dat Pluygers en Stijkel op 21 mei 1970 hadden met de twee redactiecommissies.
- 16 RvC NDU, 5 juli 1971. De eerste keer dat het zelfstandig bestaan van *Het Vaderland* in de commissarissenvergadering in twijfel wordt getrokken, had Pluygers het al over een koppeling aan het AD.

- 17 RvC NDU, 17 januari 1972.
- 18 RvC NDU, 10 juni 1982.
- 19 Archieven *NRC Handelsblad*. Brief Pluygers aan de redactieraad van *NRC Handelsblad*, d.d. 26 september 1972.
- 20 Interview Van der Zee.
- 21 Archieven *NRC Handelsblad*. 'Visie van redactieleden op het verschijnen van *NRC Handelsblad* als ochtendblad', d.d. 8 maart 1973.
- 22 *Case History*, p. 11-12; archieven *NRC Handelsblad*. 'Project: Morgenstond'.
- 23 *HP*, 31 juli 1982.
- 24 Martin van Amerongen, in: *VN*, 23 december 1978. Over de precieze bewoording van de inscriptie verschillen de bronnen. Inspectie ter plaatse gaf geen uitsluitsel: de muur is al lang geleden betegeld.
- 25 Zie bijvoorbeeld *De krant komt altijd vol*, p. 67.
- 26 Archief Poll/Archieven *NRC Handelsblad*. 'Voorstel voor culturele, wekelijkse bijlage. Concept, vertrouwelijk', d.d. februari 1970. Zie ook interview Poll-de Muinck Keizer.
- 27 Archief Poll. 'Een cultureel weekblad', d.d. februari 1968.
- 28 Voorstel voor culturele, wekelijkse bijlage.
- 29 *De krant komt altijd vol*, p. 51; brief van Lien Heyting aan Bert Poll, d.d. 11 juli 1975.
- 30 Een cultureel weekblad. Zie ook: archief Poll, 'Rapport van de werkgroep kunst en cultureel supplement', 25 mei 1970: kunstredacteuren zullen meer tijd beschikbaar moeten stellen voor verslaggeverswerk, d.w.z. nieuwsgaring, interviews, reportages.
- 31 Voorstel voor culturele, wekelijkse bijlage.
- 32 Idem.
- 33 'Een cultureel weekblad'; voorstel voor culturele, wekelijkse bijlage.
- 34 Interview Van der Velden.
- 35 H.L. Wesseling, 'Vijftien jaar Huizinga-lezing (1972-1986)', in: *Alle cultuur is streven: De verzamelde Huizinga-lezingen, 1972-1986*. Bert Bakker, 1987, p. 7-19; p. 10: verschillende kranten en periodieken.
- 36 Wikipedia, <http://nl.wikipedia.org/wiki/Huizingalezing>, geraadpleegd 16 september 2012.
- 37 Archief Poll. 'Rapport van de werkgroep kunst en cultureel supplement', 25 mei 1970.
- 38 'Een cultureel weekblad'.
- 39 Interview Woltz.
- 40 Archief Poll. 'Memorandum voor de hoofdredactie en de directie, betreft: onderzoek naar belangstelling en waardering voor het Cultureel Supplement', d.d. 21 maart 1973. Poll verwijst hierin naar onderzoek van NOVUM.
- 41 Dit was onder meer het oordeel van adjunct-hoofdredacteur Wim Guise. Zie Archieven *NRC Handelsblad*. 'Doorlichting redactie *NRC Handelsblad*', d.d. 23 november 1974: 'De buitenlandredactie is een van de meest professionele van het geheel. Dit is vooral te danken aan het vakmanschap van Jan Sampiemon, want verder laat het journalistieke vakmanschap nogal wat te wensen over.'
- 42 Interview Bouman.
- 43 Interviews Spoor en Van der Velden.
- 44 E-mail van Max van Rooy aan de auteur, d.d. 5 september 2012. Uiteindelijk bleek er bij de *Haagse Post* geen vacature te zijn en ging Van Rooy aan de slag als freelancer, onder meer voor het Cultureel Supplement van *NRC Handelsblad*. In 1977 kwam hij weer in vaste dienst van de krant.

- 45 Interview Soetenhorst.
- 46 Archieven *NRC Handelsblad*. 'Notities hoofdredactie Central 5.10.70'; interview Spoor.
- 47 Archieven *NRC Handelsblad*. Tien geboden voor het maken van koppen en het schrijven van leads, november 1970. Preambule, auteur en datum onbekend.
- 48 Archieven *NRC Handelsblad*. 'Vergadering hoofdredactie 16 / 11 '70 Den Haag.'
- 49 Archieven *NRC Handelsblad*. 'Notities vergadering hoofdredactie Central Den Haag 22 februari 1971.'
- 50 Archieven *NRC Handelsblad*. 'Bijeenkomst van 17 augustus 1971 in de kamer van Spoor.'
- 51 Archieven *NRC Handelsblad*. Rapport van Scheltes van 12 oktober, genoemd in 'Notities bespreking hoofdredactie maandag 12 oktober in Central, Den Haag.'
- 52 Archieven *NRC Handelsblad*. Doorlichting, november 1974.
- 53 Archieven *NRC Handelsblad*. 'Vergadering van de centrale werkgroep op 27 januari 1971.'
- 54 Archieven *NRC Handelsblad*. 'Notities vergadering hoofdredactie 26 oktober 1970'; interview Soetenhorst.
- 55 Archieven *NRC Handelsblad*. Memo over dagelijkse kunstpagina van John Müller, d.d. 19 november 1970.
- 56 Interview Van der Velden. Van der Velden kwam pas in oktober 1971. Toen waren Kloppers en Meijerman al weg. Dit verklaart waarom hij alleen Van Eeten als probleemgeval noemt.
- 57 Interview Van der Zee.
- 58 *NRC Handelsblad*, 1 november 1971.
- 59 Archieven *NRC Handelsblad*. 'Notities vergadering hoofdredactie 26 oktober 1970.'
- 60 Archieven *NRC Handelsblad*. 'Notities vergadering hoofdredactie d.d. 15 maart 1971 in Central te Den Haag'
- 61 Interview Soetenhorst.
- 62 Archieven *NRC Handelsblad*. 'Balans van het wel en wee van mijn activiteiten gedurende jouw afwezigheid', Guise aan Spoor, half mei 1971.
- 63 Archieven *NRC Handelsblad*. 'Vergadering hoofdredactie 11 mei 1971.'
- 64 Archieven *NRC Handelsblad*. Brief Spoor aan Guise, d.d. 18 april 1971.
- 65 Archieven *NRC Handelsblad*. 'Balans van het wel en wee.'
- 66 Archief Kuitenbrouwer. Map 'Redactieraad'. Uitnodiging voor redactievergadering op woensdag 19 april; samenvatting redactievergadering 19 april.
- 67 Interview Soetenhorst; Joop van Tijn, 'De hoofdredactie van *NRC-Handelsblad* wil maar niet tot rust komen', *vn*, 11 maart 1972, p.11.
- 68 Archieven *NRC Handelsblad*. 'Notulen vergadering hoofdredactie op 4 januari 1971.'
- 69 Archief Heldring. Brief van Heldring aan Pluygers, d.d. 21 januari 1972.
- 70 Interview Hofland.
- 71 Interview Hofland.
- 72 Interview Spoor: 'Toen Hofland eenmaal met een handjevol redacteuren in Amsterdam was achtergebleven, gedroeg hij zich onverantwoordelijk, als een kamikazepiloot. Zo reed hij dronken met 100 km/u over de stoep.'
- 73 Archief Heldring. Brief van Heldring aan Pluygers, d.d. 21 januari 1972.
- 74 Hofland was toen net in opspraak geraakt door het incident bij Oltmans thuis. Waarschijnlijk heeft de ergernis van Heldring hierover hem zijn brief aan Pluygers snel

- doen afmaken. Heldring vond de situatie waarin zijn medehoofdredacteur verzeild was geraakt dermate beschamend dat hij weigerde nog langer met hem de hoofdredactionele leiding te delen, aldus tekende Oltmans in zijn dagboek op. Spoor had hem dit verteld. Zie: Willem Oltmans, *Memoires, 1971-1972*. Papieren Tijger, 2003, p. 217.
- 75 Aantekening van Heldring op brief.
 - 76 Interview Pluygers.
 - 77 Willem Oltmans, *Memoires, 1925-1953*, In den Toren, 1985, p. 271. Idem, deel 1953-1957, p. 10.
 - 78 Idem, deel 1953-1957, p. 15, 29, 32, 36, 44 en 49.
 - 79 Idem, p. 138 en 141.
 - 80 *Biografisch Woordenboek van Nederland*, geraadpleegd op 28 mei 2012 <http://www.historici.nl/Onderzoek/Projecten/BWN/lemmata/bwn6/oltmans>.
 - 81 VARA, *Het zwarte schaap*, aflevering: 'Oltmans'. Uitzenddatum: 21 augustus 1999.
 - 82 Interview Spoor.
 - 83 Interview Momma.
 - 84 Interview Spoor.
 - 85 Interview Hofland.
 - 86 Interview Heldring.
 - 87 Idem.
 - 88 Archief Van der Velden. Brief van Heldring aan Van der Velden, d.d. 6 januari 1972.
 - 89 Interview Kuitenbrouwer.
 - 90 Interviews Pluygers, Soetenhorst, Spoor en Woltz (78.000). Officiële cijfers: het oplagecijfer daalde van 110.000 voor het *Handelsblad* en de *NRC* samen tot 89.000 voor *NRC Handelsblad* in 1973. Volgens Soetenhorst waren de officiële cijfers 10 procent hoger dan de kale cijfers (*De krant komt altijd vol*, p. 101).
 - 91 Interview Soetenhorst.
 - 92 Interview Kuitenbrouwer.
 - 93 Interview Soetenhorst.
 - 94 Interview Van der Velden.
 - 95 Rozendaal, in: *De krant komt altijd vol*, p. 87; interview Bik.
 - 96 Archief Woltz. Speech Woltz bij afscheid Spoor in 1983.
 - 97 Interview Sampiemon.
 - 98 Interview Bik; idem Koos Metselaar in gesprek met auteur op Haagse redactie, 26 september 2000.
 - 99 Interview Kuitenbrouwer.
 - 100 Archieven *NRC Handelsblad*. Bij 'Agenda hoofdredactievergadering van maandag 9 december 1974' gehecht stuk naar aanleiding van overleg tussen hoofdredactie en de 'voorlopige redactieraad'; taakomschrijving van de leden der hoofdredactie, december 1974.
 - 101 Archieven *NRC Handelsblad*. 'Memorandum over de werkwijze van de hoofdredactie', d.d. 2 december 1974.
 - 102 Interview Lewin.
 - 103 Gesprek met auteur op Haagse redactie, 26 september 2000.
 - 104 Archieven *NRC Handelsblad*. 'Rapport werkgroep 2e katern', vergaderingen: 15 en 21 mei 1970.
 - 105 Archief Kuitenbrouwer. 'Memo structuur financieel-economische redactie', d.d. 2 januari 1974.

- 106 Archieven *NRC Handelsblad*. 'Notities hoofdredactie Central 5.10.70.'
- 107 Archieven *NRC Handelsblad*. 'Besluitenlijstje van vergadering hoofdredactie van 2 en 3 juni 1973.'
- 108 Archief Kuitenbrouwer. Brief Eppo Jansen, namens de redactiecommissie aan hoofdredactie, d.d. 20 december 1973.
- 109 Archief Kuitenbrouwer. Notitie over 'de motie', voorlopige redactieraad *NRC Handelsblad*, d.d. 22 april 1974.
- 110 Archieven *NRC Handelsblad*. Doorlichting, november 1974. Guise over Van Spaandonk: 'duidelijk dat zijn manier van werken en schrijven uit de tijd is en te eenzijdig gericht.'
- 111 Archieven *NRC Handelsblad*. Hoofdredactioneel archief. Memo d.d. 28 juni 1979 van Spoor aan Pluygers.
- 112 Interview Vis.
- 113 *De krant komt altijd vol*, p. 87.
- 114 Interview Soetenhorst.
- 115 Bik in bundel *Zuid Noord* ter gelegenheid van Paumens afscheid; archieven *NRC Handelsblad*. Uitnodiging voor afscheid Paumen, d.d. 27 september 1998.
- 116 Interview Westerwoudt.
- 117 Interviews Salomonson, Soetenhorst en Spoor.
- 118 Interviews Soetenhorst en Waanders.
- 119 *Haagse Post*, 5 januari 1985, p. 53.
- 120 Archieven *NRC Handelsblad*. 'Redactievergadering [NRC] op maandag 20 april 1970', d.d. 22 april 1970.
- 121 Interview Van Overeem.
- 122 *Zeg Marie, 't haakje zit aan de binnenkant*. Rotterdam: Kooyker, 1976, voorwoord.
- 123 *Te veel gebeurt er op z'n mans*. Amsterdam: Loeb en van der Velden, 1978, flap.
- 124 Genoemde voorbeelden afkomstig uit verzamelde columns in: *Zeg Marie* (1976) en *Te veel gebeurt er op z'n mans* (1978).
- 125 Interview Van Overeem; M. van Amerongen, *vn*, 23 december 1978: meest gelezen column, meeste reacties; brief Soetenhorst aan auteur, 15 augustus 2003: 'de best gelezen column ooit'.
- 126 Interview Van Overeem.
- 127 Van Overeem tegen Van Amerongen in *vn*, 23 december 1978.
- 128 Interviews Soetenhorst en Spoor.
- 129 Archieven *NRC Handelsblad*. 'Besluitenlijstje van vergadering hoofdredactie van 2 en 3 juni 1973', Doorlichting redactie *NRC Handelsblad*, d.d. 23 november 1974; interview Heyting; telefonisch gesprek met John Müller, 1 oktober 2012.
- 130 Archieven *NRC Handelsblad*. 'De Achterpagina van de toekomst.'
- 131 Interview Van Overeem.
- 132 *Intercom* (personeelsorgaan *NRC B.V.*), augustus 1975, jrg. 2, nr. 7.
- 133 *Kenmerken*. NDU, 1975. Het gaat om onderzoek in opdracht van de NDU, uitgevoerd door de Stichting voor Research en Marketing in Heerlen op basis van 316 geïnterviewde abonnees (maart-april 1975).
- 134 J.J. van Cuilenburg en D. McQuail, *Media en pluriformiteit. Een beoordeling van de stand van zaken*. WRR, 1982, p. 99.
- 135 J.J. van Cuilenburg, *Lezer, krant en politiek. Een empirische studie naar Nederlandse dagbladen en hun lezers*. Vrije Universiteit Amsterdam, 1977, p. 76.

- 136 Archieven *NRC Handelsblad*. Eindrapport centrale werkgroep.
- 137 Archieven *NRC Handelsblad*. Eindrapport besprekingen werkgroep verslaggevers, mei-juni 1970.
- 138 Idem.
- 139 Archieven *NRC Handelsblad*. 'Notulen centrale werkgroep, d.d. 6 juli '70 te A'dam bij-een.'
- 140 Interview Schreiner.
- 141 Interview Hofland.
- 142 Interview met Han Lammers in *de Volkskrant*, 11 juli 1998.
- 143 Archieven *NRC Handelsblad*. 'Notities vergadering hoofdredactie 26 oktober 1970.'
- 144 Van der Putten geciteerd in: Arnold Karskens, *Pleisters op de ogen, pleisters op de mond. De geschiedenis van de Nederlandse oorlogsverslaggeving van Heiligerlee tot Kosovo*. Amsterdam: Meulenhoff, 2001, p. 170.
- 145 Karskens, *Pleisters*, p. 171.
- 146 Interview Heldring; archief Pien van der Hoeven. Mail Jan van der Putten aan Roel Janssen, 1 april 2000.
- 147 Archief Kuitenbrouwer. Bijlage bij brief Van der Putten aan W. Weenink, d.d. 1 februari 1975.
- 148 Archief Pien van der Hoeven. Mail Van der Putten aan Janssen, 1 april 2000.
- 149 Idem.
- 150 Interviews Sampiemon en Woltz.
- 151 Archieven *NRC Handelsblad*. 'Bijscholingsoffensief', nota van Guise, januari 1975.
- 152 Karskens, *Pleisters*, p. 175.
- 153 Juryrapport geciteerd in: Schneider en Hemels, p. 347.
- 154 Archief Sampiemon. Brief van E.G. Lachman aan Sampiemon, d.d. 30 september 1998.
- 155 Interview Salomonson. Zie ook *De krant komt altijd vol*, p. 93.
- 156 Interview Westerwoudt; informatie Raymond van den Boogaard.
- 157 Interview Kuitenbrouwer.
- 158 Van Cuilenburg en McQuail, *Media en pluriformiteit*, 1982, p. 95 en 96.
- 159 Van Cuilenburg, *Lezer, krant en politiek*, 1977, p. 52 en 77.
- 160 Archieven *NRC Handelsblad*. Doorlichting, november 1974.
- 161 Archief Poll. Memorandum van Poll aan Spoor, d.d. 29 juni 1975.
- 162 Interviews Woltz en Spoor.
- 163 Interview Van der Velden.
- 164 Karakterschets op grond van interviews met Bik, Heyting, Hofland, Kuitenbrouwer, Poll-de Muinck Keizer, Moojen, Soetenhorst, Spoor, Woltz, Van der Velden; Maarten Asscher in: *NRC Handelblad/cs*, 9 november 2007.
- 165 Interview Woltz.
- 166 Interview Kuitenbrouwer.
- 167 Interview Heyting.
- 168 Interview Spoor.
- 169 Archief Poll. Memorandum van Poll aan Spoor, d.d. 29 juni 1975.
- 170 Archief Poll. Concept-brief Poll aan Kousbroek, d.d. 17 april 1975.
- 171 Interview Spoor.
- 172 Idem.
- 173 Archief Poll. Memorandum van Poll aan Spoor, d.d. 24 juni 1975.

- 174 Archief Poll. Memorandum van Spoor aan Poll, d.d. 25 juni 1975.
- 175 Archief Poll. Memorandum van Poll aan Spoor, d.d. 29 juni 1975.
- 176 Interview Woltz.
- 177 Archief Poll. Memorandum van Poll aan Spoor, d.d. 29 juni 1975.
- 178 Archief Poll. Kopie van brief van Reichenfeld aan Spoor, d.d. 18 juli 1975.
- 179 Heyting doet hier op de vier leden van de hoofdredactie en Kousbroek.
- 180 Archief Poll. Brief van Heyting aan Poll, d.d. vrijdag 11 juli 1975.
- 181 Archief Poll. Memorandum van Poll aan Spoor, d.d. 29 juni 1975.
- 182 RvC NDU, 11 mei 1973.
- 183 Jaarverslag NDU 1973.
- 184 Zie bijvoorbeeld: ANS 1045, 53. Vergadering redactiecommissie met Lucas, Coebergh, Van Berckel en Van der Kallen d.d. 2 juli 1971. De vnu-bestuurders voelden zich onder druk gezet met de nieuwe abonnementen. Zie: ANS 1045, 53. Vergadering redactiecommissie met de heren Coebergh en Van Berckel en de directie d.d. 26 mei 1971, p. 3.
- 185 NRC Handelsblad, 11 januari 1974; jaarverslag NDU 1973.
- 186 NRC Handelsblad, 24 mei 1971; VN, 29 mei 1971.
- 187 RvC NDU, 2 september 1971.
- 188 RvC NDU, 19 januari 1971.
- 189 Archief NRC Handelsblad. 'Notities vergadering hoofdredactie in de Industriële Club te Adam op 16 februari 1971.' Waarschijnlijk gaat het hier om het rapport dat onderzoekers van de VU in 1974 maakten: J.J. van Cuilenburg, J. de Jonge en G.W. Noomen, *Mediumonderzoek Dagblad De Tijd, proeve van een geïntegreerd massamediumonderzoek. Deelrapport I 'Tijd'-gebonden en deelrapport II 'De Tijd' in vijf dimensies*. Vrije Universiteit Amsterdam, 1974.
- 190 Ook de wetenschappelijke literatuur heeft op dit punt weinig bijgedragen aan een juiste weergave. Van Cuilenburg stelt in zijn proefschrift uit 1977 (p. 25) dat 34,8 procent van de mensen die bij de opheffing van *De Tijd* nog abonnee waren zich abonneerde op NRC Handelsblad of dat althans van plan was. Aangezien *De Tijd* bij opheffing nog 55.000 abonnees overhad, zou dat een groep van 19.000 mensen moeten zijn geweest. Van Cuilenburg baseert zich hierbij op een enquête die onder 875 abonnees van *De Tijd* is gehouden, en de vraag is of deze groep voldoende representatief was. Het percentage is overgenomen door N. Schrama in zijn geschiedenis van *De Tijd* uit 1996, waarbij hij echter niet vermeldde dat het onzeker was hoeveel mensen hun plan om zich op NRC Handelsblad te abonneren ook daadwerkelijk hadden uitgevoerd.
- 191 Dit zijn althans de cijfers uit een onderzoek in 1979 van de toenmalige chef marketing research van de NDU, J. van der List in: *The Case History of a National Evening Newspaper*, p. 16. Van der List kon bij zijn onderzoek beschikken over bronnen die helaas niet bewaard zijn gebleven. In de commissarissenvergadering van de NDU op 19 november 1974 werd wel een hoger getal genoemd, namelijk 12.000, maar daarvan bestond ongeveer een kwart uit proefabonnementen (RvC NDU, 19 november 1974). De Ridder, 1984, p. 9 en noot 1 p. 93 komt ook op 8000. Volgens Spoor waren het er circa 10.000 in één golf in 1974 en daarna langzaam maar zeker nog meer.
- 192 Van Cuilenburg, *Lezer, krant en politiek*, p. 25. Volgens Van Cuilenburg ging 23 procent van degenen die al voor de opheffing van *De Tijd* dit dagblad opzegden over naar NRC Handelsblad. Hoe groot de groep opzeggers was vermeldt hij niet. Het percentage van 23 procent is gebaseerd op een enquête onder 115 opzeggers van *De Tijd*.

- 193 Van Cuilenburg en McQuail, 1982, p. 97.
- 194 Interview Van der Zee.
- 195 Interview Kuitenbrouwer.
- 196 Van Cuilenburg, 1977, p. 172.
- 197 Van Cuilenburg en McQuail, 1982, p. 98.
- 198 *Kenmerken*, 1975; *Het Verschil*, 1980. Net als het onderzoek in 1975 werd dat in 1980 uitgevoerd door de Stichting voor Research en Marketing te Heerlen op basis van 501 geïnterviewde abonnees in de periode november-december 1980.
- 199 Van Vree, 1996, p. 119 en noot 2: uit onderzoek in 1969 bleek dat de helft van de studenten *de Volkskrant* las. Idem, Mulder en Koedijk, 1996, p. 488.
- 200 *Het Verschil*, 1980.
- 201 *Intercom* (personeelsorgaan NRC B.V.), augustus 1975, jrg. 2, nr. 7. Congres op 12 mei 1975.
- 202 *Het Verschil*, 1980.
- 203 Ben Knapen, in: *De krant komt altijd vol*, p. 60.
- 204 Interview Van der Zee.
- 205 Interview Bik. De formatie zou uiteindelijk 208 dagen duren, een naoorlogs record.
- 206 Idem.
- 207 Ed van Thijn, *Dagboek van een onderhandelaar*. Amsterdam: Van Gennep, 1978, p. 202.
- 208 Interview Spoor. Idem interviews Bik en Vis.
- 209 *HP*, 16 december 1978; *VN*, 23 december 1978.
- 210 *HP*, 31 juli 1982.
- 211 *Interlijnen*, veertiendaagse binnenkrant van Perscombinatie, 22 februari 1985.

Conclusie

- 1 Otto Scholten, *Krant en democratie. Een studie naar politieke informatie in landelijke dagbladen*. Amsterdam, 1982, p. 133.
- 2 Interview Bik.
- 3 Zie bijvoorbeeld: Katholiek Documentatiecentrum. Archief *De Tijd* 216, 2836. Verslag van Lückert van een bespreking op 31 oktober 1968, met de hoofdredacties van de *NRC* en het *Handelsblad*, d.d. 1 november 1968.
- 4 Interview Pluygers.
- 5 Zie noot 1, hoofdstuk 4.